

RECENZÍÓ

FUGLINSZKY ÁDÁM: KÁRTÉRÍTÉSI JOG
(BUDAPEST: HVG-ORAC 2015) 902.

Ritka esemény, ha a teljes magyar kártérítési jogot átfogó jelleggel, elméleti és gyakorlati szempontból is bemutató mű jelenik meg. Az egyébként szép számú, kártérítési témájú magyar nyelvű könyvek közül eddig alig néhány vállalkozott erre a feladatra. A gyakorló jogászok körében legkedveltebb ilyen művek a hatályos magyar kártérítési jogszabályok magyarázatai: a régi és az új Ptk. kommentárjai,¹ valamint a kártérítési jogi kézikönyvek.² Ezek közös vonása, hogy a tételes kártérítési szabályokat elsősorban a bírói gyakorlat ismertetésével mutatják be, elméleti mélységű elemzésre nem törekednek. Külön csoportot alkotnak a kártérítési jog egyes résztémáit feldolgozó monográfiák, amelyek a választott szűkebb kérdéskört elméleti mélységben, nem ritkán összehasonlító szemlélettel tárgyalják.³ Megemlíthetők továbbá a kártérítési jog bemutatására kitérő egyetemi kötetmi jogi tankönyvek,

¹ A régi Ptk. kommentárjai közül a leggyakrabban használtak: EÖRSI Gyula – GELLÉRT György (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata* (Budapest: KJK 1981); GELLÉRT György (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv Magyarázata* (Budapest: KJK 2007); PETRIK Ferenc (szerk.): *Polgári jog – Kommentár a gyakorlat számára* (Budapest: HVG-ORAC 2012); valamint OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény magyarázata* (Budapest: Opten 2011). Az új Ptk. kommentárjai közül kiemelhetők: VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz* (Budapest: Wolters Kluwer 2014); WELLMANN György (szerk.): *Polgári Jog. Kötelmi jog. Első és Második Rész (Az új Ptk. magyarázata V/VI.)*, illetve *Polgári jog. Kötelmi jog Harmadik, Negyedik, Ötödik és Hatodik rész (Az új Ptk. magyarázata VI/VI.)* (Budapest: HVG-ORAC 2015); OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja* (Budapest: Opten 2014); valamint CSEHI Zoltán (szerk.): *Az új Polgári Törvénykönyv magyarázata. Kommentár a 2013. évi V. törvényhez* (Budapest: Menedzser Praxis 2014).

² A főbb, jelenleg használt általános kártérítési jogi kézikönyvek időrendi sorrendben: PETRIK Ferenc (szerk.): *A kártérítési jog* (Budapest: KJK 1991); BÁRDOS Péter: *Kárfelelősség a Polgári Törvénykönyv rendszerében* (Budapest: HVG-ORAC 2001); PETRIK Ferenc: *Kártérítési jog. Az élet, testi épség, egészség megsértésével szerződésen kívül okozott károk megtérítése* (Budapest: HVG-ORAC 2002); FÉZER Tamás (szerk.): *A kártérítési jog magyarázata* (Budapest: CompLex 2010).

³ Ha csak az utóbbi néhány évtized termését nézzük, megemlíthetők a teljesség igénye nélkül, időrendi sorrendben: HARMATHY Attila: *Felelősség a közreműködőért* (Budapest: KJK 1974); ZOLTÁN ÖDÖN: *Kártérítési felelősség a környezet védelmében* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1985); KECSKÉS László: *Perelhető-e az állam? Immunitás és kárfelelősség* (Budapest: KJK 1988); LÁBADY Tamás: *Fejezetek a felelősségbiztosítás köréből* (Pécs: Szikra 1989); NOCHTA Tibor: *A magánjogi felelősség útjai a társasági jogban* (Pécs: Dialóg Campus 2005); DÓSA Ágnes: *Az orvos kártérítési felelőssége* (Budapest: HVG-ORAC 2010); BORBÁS Beatrix: *A bírói hatalom kárfelelőssége* (Budapest: HVG-ORAC 2014). Emellett nagy ivű, történeti és összehasonlító jogi művek készültek többek között a következő témákban: MÁDL Ferenc: *A deliktualis felelősség* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1964); SÓLYOM László: *A polgári jogi felelősség hanyatlása* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1977); FÖLDI András: *A másért való felelősség a római jogban* (Budapest: Rejtjel 2004); FUGLINSZKY Ádám: *A polgári jogi felelősség útjai vegyes jogrendszerben. Québec, Kanada* (Budapest: ELTE Eötvös 2010). E példalózó felsorolás nem tér ki a könyvként meg nem jelent, kártérítési témájú doktori értekezésekre.

bár az egyes kártérítési jogi témák részletes kifejtésére ezek a műfaji sajátosságok miatt nyilvánvalóan nem vállalkozhatnak.⁴

Végül külön csoportba sorolhatók a 20. század kiemelkedő kártérítési jogi gondolkodóinak átfogó munkái. A mai jogirodalom elsősorban három ilyen alampőrcére szokott hivatkozni, amelyek közül történetileg első Grosschmid Béni *Fejezetek kötetmi jogunk köréből* című monumentális műve,⁵ amelynek mondandóját a Grosschmid tanítványai által írt *Glossza* bontja ki.⁶ A szöveg keletkezésének időpontját tekintve második Marton Géza *A polgári jogi felelősség* című posztumusz műve,⁷ amely kiegészül a kéziratot közreadó Zlinszky János jegyzeteivel. Végül a harmadik ilyen nagy monográfia Eörsi Gyula *A jogi felelősség alapproblémái. A polgári jogi felelősség* című munkája,⁸ amely már az 1959. évi Ptk. hatálybalépését követően készült, azonban a bírói gyakorlatra még nem tudott reflektálni. Ez a három könyv minden, kártérítési joggal foglalkozó jogász számára megkerülhetetlen és kötelező olvasmány, gondolati gazdagságukat a jogirodalom azóta sem múlta felül. Kétségtelen tény azonban, hogy mindhárom a jelenlegitől eltérő jogszabályi környezetben született, továbbá keletkezésük időpontjából kifolyólag nem lehettek tekintettel az utóbbi fél évszázad bírói gyakorlatára és tudományos eredményeire. Ráadásul, ahogyan Menyhárd is utal rá, Eörsi és Marton két alternatív, egymástól dogmatikailag jelentősen eltérő felelősségi elméletet épített fel,⁹ ami – a mai tételes kártérítési jogtól való időbeli és felfogásbeli távolsággal együtt – szintén nehezíti műveik gyakorlati használhatóságát.

A rövid körkép nem lenne teljes Eörsi 1966-ban megjelent, *A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve* című munkája nélkül,¹⁰ amely – Fuglinszky Ádám könyvéhez talán leginkább hasonló módon – már a bírói gyakorlat alapján mutatja be a régi Ptk. kártérítési szabályait, azonban e mű is kis híján fél évszázados, ezért számos tekintetben szükségképpen elavult.

A fenti vázlatos *enumeratio* alapján is szembeötlő, hogy hiányzik egy olyan átfogó kötet, amely a hatályos magyar kártérítési jog valamennyi kérdését elemzi, mégpedig nem kizárólag elméleti vagy gyakorlati szempontból, hanem egyszerre mindkét oldalról megközelítve. Ezt a hiányt töltötte be Fuglinszky Ádám *Kártérítési jog* című műve.

⁴ A teljesség igénye nélkül a régebbi tankönyvirodalomból megemlíthető VILÁGHY Mikós – Eörsi Gyula: *Magyar Polgári jog I–II.* (Budapest: Tankönyvkiadó 1962; Akadémiai Kiadó 1965), amely Menyhárd szerint a Ptk. autentikus magyarázataként a tudományos igényű kézikönyv szerepét is betöltötte, lásd MENYHÁRD Attila: „A polgári jog tudománya Magyarországon” in JAKAB András – MENYHÁRD Attila (szerk.): *A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal* (Budapest: HVG-ORAC 2015) 240. Az újabb időből kiemelhető Ujváriné tankönyve, amely külön kötetben, és más tankönyveknél nagyobb terjedelemben tárgyalja a témát: UJVÁRINÉ Antal Edit: *Új magyar polgári jog. Felelősségtan* (Miskolc: Novotni 2014).

⁵ GROSSCHMID Béni: *Fejezetek kötetmi jogunk köréből* (Budapest: Grill 1932) (jubileumi kiadás).

⁶ SZLADITS Károly (szerk.): *Glossza Grosschmid Béni Fejezetek kötetmi jogunk köréből című művéhez* (Budapest: Grill 1932).

⁷ MARTON Géza: *A polgári jogi felelősség* (Budapest: Triorg 1992).

⁸ EÖRSI Gyula: *A jogi felelősség alapproblémái. A polgári jogi felelősség* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1961).

⁹ MENYHÁRD (4. lj.) 240.

¹⁰ EÖRSI Gyula: *A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve* (Budapest: KJK 1966).

A könyv több szempontból is egyedülálló. Elsőként lehet említeni azt a páratlanul gazdag forrásanyagot, amelyre a mű támaszkodik. Fuglinszky Ádám feldolgozta a régi Ptk. bírói gyakorlatát, még hozzá nemcsak a különböző folyóiratokban közzétett ítéleteket (BH, BDT, ÍH, KGD), hanem a birosag.hu honlapon elérhető anonimizált ítéletek tömegét is.¹¹ A feldolgozás a Legfelsőbb Bíróság, illetve Kúria ítéletein túl az ítéltáblák határozataira is kiterjed. A könyv azonban nem pusztán ismerteti a bírói gyakorlatot, hanem több esetben kritizálja is, és ami még fontosabb: minden esetben jelzi, hogy a szerző álláspontja szerint a bírói gyakorlat mennyiben lehet irányadó az új Ptk. alkalmazása során.

E kötet minden korábbi, kártérítési témájú könyvnél bővebb körben dolgozza fel a magyar kártérítési jogi szakirodalmat: az általánosan ismert és olvasott könyveken, tanulmányokon túl nehezebben hozzáférhető, szűkebb körben ismert folyóiratokban és tanulmánykötetekben megjelent írásokra is hivatkozik. A szerző tudományos és szakmai alázatát mutatja, hogy nem rekesztette ki a feldolgozott cikkek közül a fiatalabb, kevésbé befutott szerzők műveit sem, ezért az olvasó a könyv forrásaként bizonyára találkozik majd új nevekkkel.

Már a fenti, általános áttekintés alapján is megállapítható: Fuglinszky Ádám könyve éppen úgy megfelel a joggyakorlat igényeinek, mint amennyire alkalmas az elméleti kutatómunka megalapozására. A használhatóságot tovább fokozza a részletes tárgymutató és irodalomjegyzék, amelyek sajnos a magyarországi jogi szakkönyvek esetében nem tekinthetők általánosnak. Nagy előnye továbbá, hogy egy szerző munkája, mivel ez biztosítja az egységes szemléletmódot, a könyv belső arányosságát és tartalmi koherenciáját.

A kötet közel ezer oldal terjedelmű, így tartalmának akárcsak rövid bemutatása is meghaladná a jelen recenzió kereteit. Az alábbiakban ezért a cél inkább a könyv szerkezetének jelzésszerű áttekintése és egy-egy érdekesebb gondolat kiemelése.

A könyv hét részből áll, amelyek közül az első „A kártérítési jog alapkérdései” címet viseli. Stílszerű, és a mű elméleti igényességét mutatja, hogy a szerző nem a tételes jog ismertetésével és elemzésével indítja munkáját, hanem a kártérítési jog főbb elméleti alapkérdéseit tárgyaló fejezettel. Itt elemzi a szerző részletesen a kártérítési jog funkcióit (reparáció, prevenció, elégtétel), valamint a modern kártérítési jog sarokkövének tekinthető teljes kártérítés elvét. Helyesen állapítja meg, hogy a teljes kártérítés „a gyakorlatban szinte elérhetetlen, végrehajthatatlan [...] a teljes kártérítés elve így tulajdonképpen illúzió, fikció, fogalmi képtelenség” (47. o.). Ez a felismerés azonban nem eredményezi az elv feladását, mindössze annak visszafogottabb, gyakorlatiasabb megfogalmazását, amely szerint a teljes kártérítést „a modern kártérítési jog olyan célkitűzésének kell tekintenünk, amely a gyakorlatban az eredeti állapot (illetve a kár bekövetkezése nélküli hipotetikus állapot) lehető legteljesebb mértékben történő megközelítését fogja jelenteni” (50. o.). Ez a pragmatizmus az egész művön végigvonul, a szerző nem áldozza fel a gyakorlati szempontokat a dogmatikai tisztaság oltárán.

¹¹ Lásd <http://birosag.hu/ugyfelkapcsolati-portal/anonim-hatarozatok-tara>.

Az első részben kap helyet a kontraktuális és a deliktuális felelősség viszonyának elemzése, amelyben a könyv a Ptk. 6:145. §-ában foglalt *non-cumul* elvet (más néven a párhuzamos igényérvényesítés tilalmát) mutatja be. A szerző támaszkodik korábbi összehasonlító jogi kutatásaira is, amit a jogintézmény külföldi eredete is messzemenően indokoltta tesz.¹² A rendkívül alapos és színvonalas fejezetnek komoly gyakorlati jelentősége van, tekintettel arra, hogy az új Ptk. elválasztotta egymástól a kontraktuális és a deliktuális felelősség szabályait, és ezért megnőtt a két felelősségi alakzat elhatárolásának a fontossága. Végül e fejezet tárgyalja a szerződéses felelősségkorlátozást, annak különböző módjait és jogszabályi korlátait. Gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy számos szerződéses felelősségkorlátozó kikötés nincs tekintettel a jogszabályi korlátokra. Ezekkel kapcsolatban a szerző helyesen foglal állást akként, hogy az ilyen kikötés csak annyiban érvénytelen, amennyiben a konkrét károkozásra olyan módon – szándékosan, avagy az emberi élet, testi épség, egészség megkárosításával – került sor, amely vonatkozásában a Ptk. tiltja a felelősség korlátozását vagy kizárását, tehát a kikötés a maga teljességében nem lesz érvénytelen (84. o.).

A könyv második része a kontraktuális felelősség szabályait mutatja be, mégpedig nemcsak az általános felelősségi szabályokat, hanem az egyes szerződéseknél érvényesülő különös szabályokat is (letét, vezető tisztségviselő „belső” felelőssége, személyszállítási, fuvarozás, szállítmányozás stb.). A szerző korábbi kutatásaira is építve külön elemzi az előreláthatósági klauzula egyes kérdéseit,¹³ valamint a közreműködőért való felelősséget. Tekintettel arra, hogy az új Ptk. kontraktuális felelősségi rendszere jelentős mértékben a Bécsi Vételi Egyezmény rendelkezésein alapul, módszertanilag helyes és gyakorlati szempontból is szerencsés, hogy a mű a Ptk. értelmezésekor támaszkodik az Egyezmény gyakorlatára (különösen az objektív kimentés és az előreláthatóság körében, 111–116. o. és 181–184. o.).¹⁴

A könyv harmadik része a deliktuális felelősség szabályait elemzi. Az új Ptk. változásai e körben is kihívás elé állítják a téma mélyebb bemutatására törekvő művet. Két példa is alátámaszthatja a megállapítást. Az új Ptk. törvényerőre emelte a bírói gyakorlat és a jogirodalom egy része által régóta emlegetett tételt, miszerint minden károkozás jogellenes, kivéve, ha fennáll valamely, a törvényben kifejezetten szabályozott jogellenességet kizáró ok (6:520. §). Az újabb jogirodalom (Menyhárd,¹⁵ Csehi¹⁶) élesen bírálja ezt a megközelítést, és a szerző maga is

¹² FUGLINSZKY (3. lj.) 152–156, 264–265.

¹³ FUGLINSZKY Ádám: „Az előreláthatósági klauzula egyes kérdései, avagy kinek, mikor és mit kell előrelátnia” *Magyar Jog* 2011/7. 412–425.

¹⁴ A magyar szakirodalomból elsősorban SÁNDOR Tamás – VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi Adásvétel* (Budapest: HVG-ORAC 2005), de a könyv felhasznál német kommentárokat is.

¹⁵ MENYHÁRD Attila: „Kihívások a mai magánjogi dogmatikában” in SZABÓ Miklós (szerk.): *Jogdogmatika és jogelmélet* (Miskolc: Bibor 2007) 305–306; valamint uő.: „Grundfragen des Schadenersatzrechts aus ungarischer Sicht” in Helmut KOZIOŁ (szerk.): *Grundfragen des Schadenersatzrechts aus rechtsvergleichender Sicht* (Wien: Sramek 2014) 341–343.

¹⁶ CSEHI Zoltán: *Diké kísértése. Magánjogi és kultúrtörténeti tanulmányok* (Budapest: Gondolat 2005) 290–292.

megállapítja, hogy „nem volna haszontalan a jogellenesség-fogalom koncepcionális átgondolása” (222. o.). További példa lehet az előreláthatóság elve, amelyvel kapcsolatban az új Ptk. kimondja, hogy nem állapítható meg az okozati összefüggés azzal a kárral kapcsolatban, amelyet a károkozó nem látott előre és nem is kellett előre látnia (6:521. §). Tekintettel arra, hogy az előreláthatósági szabály ugyanazt a jogpolitikai célt szolgálja, mint a régi Ptk. alkalmazása során követett okkiválasztó elméletek (például adekvát kauzalitás), ezért tisztázni kell, hogy mi az okozatossági elméletek és az előreláthatóság viszonya. A kérdés már csak azért is égető, mert a Ptk. bizonyos esetekben kizárja az előreláthatósági klauzulát (például tartást pótló járadék esetében, 6:529. § (1) bekezdés), az okozati összefüggés azonban ilyen esetekben is bizonyítandó. A szerző azt tartaná kívánatosnak, ha e fogalmak

„a koncentrikus körök modellje szerint működnének együtt és egymásra tekintettel; vagyis az ok-okozati összefüggés szempontrendszere lenne a »külső védelmi gyűrű«, amely már kiszűrte bizonyos túlzó és parttalan kártérítési igényeket; az előreláthatóság pedig egyfajta »belső várként« működne e tekintetben” (274. o.).

A negyedik rész a különös deliktuális felelősségi tényállásokat mutatja be. Itt szól a mű a vezető tisztségviselők megszigorodott, és mai napig sokat vitatott felelőségéről. A szerző nem foglal egyértelműen állást a lehetséges értelmezések között, ám végül úgy tűnik, egy szűk értelmezést tart elfogadhatónak, és e felelőség fennállásához megköveteli, hogy a károsult sem a jogi személlyel, sem a vezető tisztségviselővel ne álljon szerződéses kapcsolatban (duplán deliktuális tényállás), továbbá a vezető tisztségviselő magatartása ne legyen betudható a jogi személynek (450–451. o.). Érdemes még megemlíteni a bírósági jogkörben és a jogalkotással okozott károk esetköreit is, ahol a szerző bírálja a jelenlegi, szűkítő, illetve egyenesen elutasító bírói gyakorlatot.¹⁷ Ami a bírósági jogkörben okozott károkat illeti, a szerző javasolja, hogy a bírói gyakorlat tekintsen el vagy a jogerős ítéletek tartalmi immunitásától, vagy pedig a kirívóan súlyos jogsértés doktrínájától (542–543. o.). A jogalkotással okozott károk tekintetében az új Ptk. kihirdetett normaszövege – szemben a korábbi tervezetekkel¹⁸ – nem tartalmaz semmiféle szabályt. A szerző a kodifikációs folyamat és a jogirodalom elemzése alapján arra a következtetésre jut, hogy van esély a jogalkotással okozott kár megtérítésének sikeres érvényesítésére az általános deliktuális felelősségi alakzat alapján. A jogellenesség feltétele, hogy az Alkotmánybíróság megsemmisítse a jogszabályt, a felróhatóság pedig attól függ, hogy az alaptörvény-ellenességnek mi volt az oka, az mennyire volt nyilvánvaló (585. o.).

¹⁷ A jogalkotással okozott kár tekintetében lásd pl. BH 1994. 312., BH 2002. 264., EBH 2010. 2130, a bírói jogkörben okozott kár tekintetében pedig BH 1993. 32., BDT 2006. 496., BDT 2009. 1949.

¹⁸ VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez* (Budapest: CompLex 2008) 1139 (a tervezet 5:550. §-a); valamint VÉKÁS Lajos (szerk.): *Az új Polgári Törvénykönyv Bizottsági Javaslatok magyarázatokkal* (Budapest: CompLex 2012) 514–515 (a tervezet 6:547. §-a).

Az ötödik rész a kár fogalmát, elemeit és a megtérítendő kár összegét elemzi, a hatodik rész a kártérítési módokról szól, külön elemezve a jövedelem pótló és a tartást pótló járadékot, a kártérítés esedékességét és a kártérítési igény elévülését. Végül a hetedik rész a sérelemdíjat, a nem vagyoni kártérítés helyébe lépő új jogintézményt mutatja be. Itt vizsgálja a szerző azt a megoldásra váró problémát, hogy a bíróságok miként kezelik majd a bagatell ügyeket, vagyis amikor történt személyiségi jogsértés, azonban annak a súlya elhanyagolható. A szerző helyesen *contra legem* felfogásnak tartja és elveti azt a felfogást, amely szerint a bíróságok ilyen esetben nem ítélnének meg sérelemdíjat (840. o.). Mivel a sérelemdíjnak nem feltétele a „nem vagyoni hátrány” bizonyítása, ezért a személyiségi perek számának növekedését prognosztizálja (844. o.), és arra számít, hogy megerősödik majd az a bírói gyakorlat, amely a hozzátartozó elvesztését önmagában – a szokásos gyászon és fájdalomon túlmenő kóros pszichés elváltozás irányában is – személyiségi jogsértésnek tekinti (845–851. o.).

A könyv előszava nemcsak azt rögzíti, hogy a mű mire vállalkozik és mire nem, hanem jelzi, hogy az milyen helyet foglal el a szerző személyes és szakmai életútjában. Az olvasónak nem lehet kétsége afelől, hogy a kötet megírása mögött komoly munka áll, amely másfél évnyi intenzív írói erőfeszítést, tágabb értelemben viszont tíz évnyi kártérítési jogi kutatómunkát foglal magában. Remélni lehet azonban, hogy a szerző nem hagyja magára könyvét, és hasonlóan a vezető külföldi kézikönyvekhez, időközönként frissített kiadásokat jelent meg. Ez már csak azért is indokolt lenne, mert a mű bár az új Ptk. kártérítési jogát mutatja be, időben az előtt jelent meg, hogy az új Ptk.-n alapuló első kártérítési tárgyú kúriai ítéletek megismerhetők lennének. A könyv tartalma tehát jelenleg meggyőző és megalapozott prognózis arról, hogy a bírói gyakorlat miként alkalmazza majd az új Ptk.-t. Egy kézikönyv azonban nem maradhat meg a prognózis szintjén, ha időközben kialakul a most még csak „megjövendőlt” bírói gyakorlat.

Az új kiadások elkészítése során az időközben megjelent szakirodalom és bírói gyakorlat eredményeinek feldolgozásán túl érdemes lehet némileg kiegészíteni a könyvet. Jelenleg ugyanis sem a régebbi (elsősorban a II. világháború előtti), sem a külföldi szakirodalom feldolgozása nem teljesen egyenletes. Bizonyos kérdéskörök esetében egészen Martonig, az Mtj.-ig, sőt Grosschmidig visszamegy a téma bemutatása (például kártérítési módok, 787. o.), más helyen azonban hiányzik ez a visszatekintés (például jogellenesség, felróhatóság, 220–224. o., illetve 283–294. o.). Hasonlóképpen a jogegységesítés eredményeként született mintatörvényekre való utalás is csak bizonyos helyeken jelenik meg (például *Principles of European Tort Law*-ra¹⁹ hivatkozik a kártérítési jog alapkérdéseinél 48–50. o., illetve az általános kártérítésnél 762. o.).

Nehezebb kérdés, hogy szükséges-e a mű jogösszehasonlító jellegének erősítése. A szerző azt a módszert választotta, hogy azon jogintézmények esetében vizsgálja meg részletesen a külföldi gyakorlatot, amelyeket az új Ptk. más jogrendszerekből vett át (például előreláthatóság, *non-cumul* elv). Egy alapvetően magyar

¹⁹ *Principles of European Tort Law. Text and Commentary* (Vienna – New York: Springer 2005).

közönségnek és jelentős részben gyakorló jogászoknak szánt könyv esetében ez a megközelítés nem kifogásolható. Azonban esetenként tovább megy, és a magyar jogban régóta létező, klasszikus kártérítési jogi jogintézmények elemzésekor is utal a külföldi (elsősorban német és angol) gyakorlatra (például a kár fogalmánál, 722. o.). Nem lenne tehát teljesen idegen a könyv jellegétől, ha a következő kiadásokban tovább erősödne az összehasonlító jogi szemlélet.

Összességében megállapítható, hogy Fuglinszky Ádám műve egyedülálló, amely nemcsak a további kártérítési jogi kutatásoknak nyújt majd biztos alapot és kiindulópontot, hanem a joggyakorlat számára is megkerülhetetlen kézikönyv lesz.

Boronkay Miklós*

JULIA V. ZAPARIJ (SZERK.): KONSZTYTUCIONALIZM
V SZOVREMENNOJ MIROVOJ I ROSSZIJSZKOJ ISZTORIJI. VTORIJE
JELCINSZKIJE CSTYENYIJA (JEKATYERINBURG: URALSZKIJ
FEGYERALNIJ UNYIVERSZITYET – FOND JELCINA 2014) 161.

1. A tanulmánykötet jellegű könyv a 2013-ban megtartott nemzetközi tudományos konferencia előadásait tartalmazza. A rendezvény és a kötet kiadásának apropóját az 1993 decemberében elfogadott és most is hatályos oroszországi alkotmány huszadik születésnapja szolgáltatta. Ezt a jogi dokumentumot a szakirodalom néha jalcini alkotmánynak is nevezi, mivel Borisz Jelcin államfő hivatali idejében készült.¹ Elsődlegesen azonban nem kaphatja ezt a jelzést az 1993. évi alkotmány; sokkal fontosabb ugyanis az, hogy ennek az alkotmánynak az elfogadásával zárult le az 1991-ben függetlenné vált Oroszországi Föderáció egyik legnagyobb közjogi válsága – az 1993 kora ősszel egészen a fegyveres összecsapásig fajuló szembenállás az első demokratikus legitimitációjú orosz elnök és parlament között.

Ez a konfliktus az államfő győzelmével és a törvényhozás feloszlásával zárult le. Ebben valószínűleg meghatározó szerepe volt annak, hogy a hadügyminiszter alárendeltségében működő egységek kiálltak az elnök mellett, illetve a meghatározó külföldi nagyhatalmak is elfogadták ezt a végkimenetelt, függetlenül annak jogi megítélésétől. Az október eleji események ugyan eldöntötték a hatalom kérdését, de még mindig hátra volt az új alkotmány elfogadásának a kérdése. Ez azért volt problematikus, mert 1993 őszén Oroszországban nem működött a lakosság által elfogadott olyan parlament, amely képes lett volna elfogadni az ország új alaptörvényét. Az elnök azért úgy döntött, hogy népszavazásra bocsátja az új alkotmány szövegét.

* Ügyvéd, Szecskey Ügyvédi Iroda, 1055 Budapest, Kossuth tér 16–17.
E-mail: miklos.boronkay@szecskey.com.

¹ E dokumentum megszületéséről lásd HALÁSZ Iván: „Az új oroszországi föderalizmus: Régiók és a központ viszonya az 1993. december 12-i alkotmányban” *Jogtudományi Közöny* 1996/12. 519–530.

A lakosság végül jóváhagyta az államfőhöz közeli szakértők által kidolgozott alkotmányt, amely ugyan látszólag, illetve formálisan a félprezidenciális modell jegyeit viseli magán, de az oroszországi politikai és mentális kontextusban inkább szuperprezidenciális alkotmányként viselkedik.²

2. Borisz Jelcinről tudni kell, hogy a politikai karrierje az 1970-es években éppen Kelet-Oroszországban és Urál-vidéken ívelt felfelé. Itt szerezte meg az első komolyabb tapasztalatait és a politikában oly szükséges kapcsolatokat, illetve itt tett szert némi ismertség is. Ez a vidék akkor is fontos bázisául szolgált, amikor már az országos szinten folytatta a politikai küzdelmeit – igaz, akkor már nem mint a helyi kommunista funkcionárius, hanem a radikális demokrata erők egyik frontembereként. Erre az 1980-as és 1990-es évek fordulóján került sor. A 2000-ben először a hatalomból, majd 2007-ben az élők sorából is eltávozott Jelcin – egyébként sokak által vitatott és az oroszországi lakosság által nagyon ambivalensen kezelt – emléket valószínűleg ezért éppen itt őrzik meg és ápolják valamivel intenzívebben, mint másutt a nagy Oroszthonban.

A kultuszápolás egyik legfőbb intézményi kerete a konferenciát szervező Jelcin Alap és az azzal együttműködő Uráli Szövetségi Egyetem, amely a kötet alapjául szolgáló konferenciát is szervezte. Az említett konferenciának sokatmondó címe volt: Második jelicini felolvasások. Ez azt jelenti, hogy a rendezvény nem volt előzmények nélküli – az első felolvasásokra már 2012 tavaszán került sor. Ezt a kontextust azért kellett ennyire kiemelni, mert mindez természetesen hatással volt a most ismertetett kötet tartalmára és az egyes tanulmányok jellegére. Ugyanakkor ki kell hangsúlyozni, hogy itt nem egyszerűen egy, a jelicini örökséget kritikátlanul kezelő munkáról van szó, akkor is, ha a tanulmányok többsége inkább a pozitívumokat igyekezett meglátni a Borisz Jelcin alkotmányos örökségében.

3. Lehetetlen egy rövid recenzióban ismertetni mindegyik publikált előadás és hozzászólás tartalmát. A kötet ugyanis a viszonylag rövid terjedelme ellenére összesen huszonöt fejezetet és az összeállító előszavát tartalmazza. Sőt, külön kell megemlíteni azokat a hivatalos és néha protokoll jellegű, néha nagyon is érdekes üdvözlő hozzászólásokat, illetve kommentárokat, amelyeket a szerkesztők a kötet elejére tettek. Az üdvözlők között megtalálható ugyanis a jelicini éra egyik fontos tisztviselője, az elnöki adminisztráció egyik államtitkára, Gennagyij Eduardovics Burbulisz, aki nyilván sok érdekes dologra emlékezhet, illetve üdvözlését fejezte ki az orosz alkotmánybíróság egyik tagja is (Gadisz Abdullajevics Gadzsijev). Az üdvözlők között megtalálhatók a rendezvényt szervező uráli egyetemek rektorai, illetve a Jelcin Alap vezetői is. Ebben a részben a legkritikusabb hozzászólás a nemzetközi energetikai kérdésekkel és az orosz, illetve euro-ázsiai kutatásokkal foglalkozó Ariel Cohen tollából származik. Cohen ugyanis a jelicini alkotmányt és az abból felépülő rezsimit ugyan már nem tekintette tekintélyelvűnek, de még demokratikusnak sem. Inkább a hibrid és többközpontú hatalmi modellről értekezett, amely főként alatta tudott még működni. A szerző elutasította azt a nézetet, hogy az orosz

² Az oroszországi alkotmányos fejlődésről az elmúlt másfél évtizedben lásd SZENTE Zoltán: *Az európai alkotmány- és parlamentarizmustörténet 1945–2005* (Budapest: Osiris 2006) 449–458.

alkotmány a franciára hasonlít, ugyanakkor nem fogadja el azt a determinista véle-
ményt sem, miszerint az oroszországi politikai rendszer bele lenne kódolva a lakos-
ság autoriter DNS-ébe. A szerző csak akkor látja megvalósíthatónak az autoritariz-
mus evolúcióját, ha külső (egyébként inkább negatív) impulzusok (azaz kudarcok)
érik. Ugyanakkor a jelicini alkotmányt jó alapnak tartja a rendszer reformok útján
történő megváltoztatására.³

Miután az alapvetően orosz nyelvű kötet szerzői között megtalálható négy kül-
földi jogász is, néhány tanulmány angolul jelent itt meg. Az olasz és osztrák előadó
mellett két magyar jogász (Fekete Balázs és Gárdos-Orosz Fruzsina) is részt vett
a konferencián, és emiatt a kötet szerzői között is szerepelnek. Úgy néz ki, hogy a
helyi szerzőknél nagyobb teret is kaptak – hiszen a kötet három leghosszabb írása
a külföldi vendégek nevéhez kötődik, akkor is, ha a hozzászólásaik nem foglalkoz-
nak, vagy csak nagyon áttételesen az 1993. évi orosz alkotmány problematikájá-
val. Fekete Balázs tanulmánya a közép-európai konstitucionalizmusra fókuszált és
azon belül is a nemzeti érzések szerepére. Gárdos-Orosz Fruzsina írása az egyé-
nek és az alkotmányos kérdések elbírálásával foglalkozik. Az osztrák Christoph
Grabenwarter előadása pedig a hatalommegosztással és az alkotmánybíráskodás
függetlenségével foglalkozott. Az egyetlen külföldi hozzászólás, amely megpróbált
reflektálni a hatályos orosz alkotmányra az olasz vendég, Paolo Calzinié volt, aki a
jelicini alkotmány perspektíváival igyekezett foglalkozni.

A kötet tartalmaz két olyan orosz szerzős írást is, amely a külföldi országokkal
(is) foglalkozik. O. I. Szagyijarova tanulmánya a hatályos cseh alkotmány értel-
mezésével foglalkozik, különösen a cseh szakértők írásainak kontextusában. I. N.
Radun rövid cikke ennél kissé problematikusabb és ezért izgalmasabb témát jár
körül: nevezetesen összehasonlítja az 1993. évi orosz és 1996. évi ukrán alkotmá-
nyok születésének a körülményeit. Az ukrán alkotmányozásnál kiemeli annak kon-
szenzusosabb és azért békésebb jellegét.

A helyi orosz előadók többsége a jekatyerinburgi és más uráli oktatási és kuta-
tási intézményekből érkezett. A felsőoktatási intézményeken kívül a középiskolák
oktatói is helyet kaptak az előadók között. A kötetben még doktoranduszok, mes-
terszakos hallgatók és diákok is publikáltak. Miután itt nem lehetséges mindegyik
tanulmány elemzésével foglalkozni, a jelen recenzió inkább néhány érdekes témá-
ra, illetve eszmefuttatásra és következtetésre fog koncentrálni.

4. Nem vitás, hogy az előadók többsége pozitívan viszonyult az 1993. évi alkot-
mányhoz, amely számos módosítás után most is hatályos. Volt, aki megpróbál-
ta összevetni az alkotmány 2000 előtti és utáni állapotát, de a szerzők általában
kerülték a jelicini és putyini éra közvetlen összehasonlítását. A legérdekesebb írás-
ok ezért az oroszországi föderalizmus metamorfózisai, továbbá az orosz alkot-
mány és a nemzetközi jog kapcsolatával, a külföldi jogra, illetve megoldásokra való
hivatkozással az orosz és más posztszovjet alkotmánybíráskodás gyakorlatában, illet-
ve az orosz alkotmány oktatásával foglalkoznak.

³ A jelenlegi oroszországi rendszer néhány működési sajátosságához lásd Sz. Bíró Zoltán: „Választási
csalásokkal korlátozott demokrácia” 2000: *Irodalmi és Társadalmi Havi Lap* 2012/4. 16–18.

A föderalizmussal foglalkozó írásokat két részre lehet osztani – az általános összefüggésekkel foglalkozó cikkekre (A. V. Blescsik), illetve az 1993 utáni oroszországi föderalizmusra részben vagy egészben koncentráló tanulmányokra (N. A. Filippova, V. A. Maszpanyina és részben Sz. V. Moskin). Majdnem mindegyik között írás konstatálja, hogy Oroszországban fokozatosan erősödnek a centralista tendenciák és emiatt gyengül a föderalizmus. Annak problémáit ezen kívül a szerzők a még mindig létező aszimmetrikus jellegében, illetve a törvényhozás második kamarájaként működő Szövetségi Tanács változó szerkezetében látják.⁴

A Szövetségi Tanács összetétele valóban izgalmas kérdés. Eleve jelzésértékű, hogy a feltöltésének a módja 1993 és 2013 között legalább háromszor markánsan megváltozott. Filippova docens asszony tanulmánya, amely egyébként a kötet egyik leghosszabb orosz szerzős írása, például összesen négy szakaszt látta a Szövetségi Tanács fejlődésében. Az első az 1993 és 1995 közötti szakasz, amelyben a választások voltak meghatározóak, azután következett az 1995 és 2000 közötti időszak, amelyben inkább a jelenlét számított. Ezt követte már a Vlagyimir Putyin első és második elnöki ciklusához igazodó 2000 és 2013 közötti szakasz, amelyet az idézett szerző delegatív modellként írt le. Az aktuális szakasz 2013-ban kezdődött – ebben szerinte a delegatív modell keveredik a választási elemekkel.

Az orosz állam működése szempontjából érdekesek még azok az írások, amelyek az egyes kelet-oroszországi és uráli régiók 1985 utáni fejlődésével foglalkoznak. A. D. Kirillov terjedelmes cikke a több megyét magában foglaló Uráli Köztársaság létrehozásának kísérletével foglalkozik, amelyre az 1993-as közjogi válság idején került sor. A szerző ezt a próbálkozást egyenes kapcsolatba hozza az akkori alkotmányos válsággal. A másik regionális vonatkozású írás – szerzője M. Sz. Kircsikov – ennél jóval kevésbé ambiciózus, csupán az a célja, hogy bemutassa hogyan próbálnak szverdlovszki megye ifjúságát felvilágosítani a törvényhozó-képviselői szervek működéséről.

Néhány tanulmány foglalkozik még az oroszországi parlamenti szervek belső fejlődésével (J. D. Kocsnyeva és Sz. V. Moskin). A magyar olvasó szempontjából hasznosnak tűnik azon összeállítás, amelyet M. A. Szimonov készített el, és amely a gorbacsovi peresztrojka alkotmánytervezeteivel foglalkozik. Sajnálatos azonban, hogy ez a fejezet csupán három oldalból áll.

5. Végül, de nem utolsó sorban érdemes még kitérni azokra a tanulmányokra, amelyek az orosz nemzeti alkotmányvédő jogi fórumok és a nemzetközi, illetve inkább európai emberjogi bíróságok kapcsolatával foglalkoznak. Sz. V. Asztratova írása elemzi, hogyan hatott eddig az Emberi Jogok Európai Bíróságának az ítélkezése az oroszországi Alkotmánybíróság működésére. Bár a szerző szerint az utóbbi érvelése néha igyekszik figyelembe venni a strasbourgi bíróság ítéleteit, de ettől függetlenül előfordult, hogy a két bírói fórum egymásnak teljesen ellentmondó döntéseket hozott. Ilyen volt például a K. A. Markin közlegény ügye. A szerző idézi az orosz Alkotmánybíróság elnökét is, aki szerint jó lenne kialakítani a kölcsönhatáso-

⁴ Az orosz közigazgatás fejlődéséről lásd RIXER Ádám: „A helyi igazgatás egyes kérdései Oroszországban” *De iurisprudentia et iure publico* 2011/3. 1–31.

kat jobban szolgáló mechanizmusokat. Az is érdekes, hogy a tanulmány szerint az orosz Alkotmánybíróság még 2000-ben olyan határozatot hozott, amely értelmében abban az esetben, ha az emberi jogok területén az orosz alkotmány a magasabb szintet képviseli, akkor annak kellene elsőbbséget élveznie a nemzetközi jogi aktusokkal szemben, illetve fordítva: ha azok jelentik a jogvédelem magasabb szintjét, akkor övéké legyen az elsőbbség.

A jogi komparatiztika szempontjából különösen izgalmas M. L. Belih docens asszony cikke, amely azzal foglalkozik, hogyan dolgozza fel az orosz Alkotmánybíróság más államok jogát, illetve más hasonló bírói fórumok gyakorlatát. Rögton az elején leszögezi, hogy az orosz Alkotmánybíróság csak ritkán hivatkozik a külföldi államok példájára és jogára, de kivételek azért néha akadnak. Ezek közül a legfontosabbakat a szerző fel is sorolja. A külföldi példákra való hivatkozások gyakrabban a különvéleményekben fordulnak elő, mint magukban a határozatokban. A cikk szerzője az orosz eseten kívül megvizsgálja még az örmény modellt is. Az örmény alkotmánybírák ugyanis az egyes határozataikban az orosz kollégáik döntéseire és érveire is szoktak hivatkozni. Néha azonban a svájci központi bíróságok ítélezése sem kerüli el a figyelmüket és még gyakrabban veszik figyelembe a német és más nyugat-, illetve közép-európai államok bíróságainak döntéseit is.

6. A most bemutatott tanulmánykötet magán viseli ennek a műfajnak legtöbb előnyét és hátrányát. A szerzők sok témába kezdenek bele, de elemzésük sokszor felszínes marad, ami valószínűleg a terjedelmi korlátokkal is összefügghetett. A tematikája roppant heterogén és többször túlmegy a szűken vett alkotmányjogi (sőt néha a jogi) kereteken is. A külföldi olvasó számára ugyanakkor több érdekes információt tartalmaz az egyes részkérdésekről, különösen, ami az orosz állam működését, területi berendezkedését és az alkotmánybírósági működését illeti. Bár a tanulmányokat inkább az 1993. évi alkotmány barátai írták, de az írásaik nem elvakultak és általában nem apologetikus jellegűek.

Halász Iván*

* Tudományos főmunkatárs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 1014 Budapest, Országház u. 30.
E-mail: halasz.ivan@tk.mta.hu.

PERES ZSUZSANNA: A CSALÁDI HITBIZOMÁNYOK MEGJELENÉSE
MAGYARORSZÁGON (PÉCS: PUBLIKON 2014) 284.

1. 2014 őszén látott napvilágot a Publikon kiadó gondozásában Peres Zsuzsanna *A családi hitbizományok megjelenése Magyarországon* című könyve.¹ A könyv alapját csaknem egy évtizedes, jelentős részben külföldön folytatott, gondos kutatás eredményeként megszületett és 2009-ben sikeresen megvédett doktori értekezés képezi.²

A magyar jogtörténet több területén is figyelemre méltó eredményeket elért, kutatói tevékenységét külföldi – elsősorban bécsi – tanulmányutakkal is bővítő szerző munkásságának közjogi és magánjogi témájú elemeit egyszerre gazdagítja a jogágak határterületein álló hitbizomány intézményének bemutatása. A szerző – munkája bevezető fejezeteiben megjelölt – célja, hogy bemutassa a magyar jogrendszerbe idegen hatásra beépült hitbizományt, összehasonlító módszerrel elemezve a történeti és dogmatikai nézőpontból vizsgált jogintézményt.

A hitbizomány történeti eredete alapján logikusnak tűnik az a megközelítés is, miszerint a jogintézmény magyar történeti sajátosságainak bemutatása előtt áttekintést kapunk a hitbizomány európai történetéből, egy spanyol, itáliai és osztrák példákat felsorakoztató európai előzménytörténet keretében. A kötet ezáltal a hazai hitbizományi jog és gyakorlat elemzésén túl a magyar intézménytörténet egyes európai országokban létező hitbizományi szabályozás sajátosságaival való összevetését ígéri.

A feldolgozás meghatározó módszere a jogtörténeti források feltárása és elemzése. Kiemelt szerepet kapott az 1687/88. évi, valamint az 1723. évi pozsonyi országgyűlések anyaga is, ahol több fontos, a hitbizományt szabályozó törvénycikket is elfogadtak. A szélesebb körben is ismert és elérhető alapforrások mellett a szerző részletesen foglalkozott a témába vágó, fennmaradt levéltári anyagok feltárásával. Elsősorban azoknak a családoknak a történetét vizsgálta, amelyek a téma szempontjából kiemelt jelentőségű törvénycikk (1723:50. törvénycikk) értelmében valóban hitbizománynak tekintendő öröklési rendet határoztak meg (Pálffy, Esterházy, Erdödy, Zichy és Szirmay családok). A levéltári forráselemzés keretében a szerző elsősorban a Magyar Országos Levéltárban, illetve a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv-ban található anyagokat elemzett.

Összességében megállapítható, hogy a munka döntően az okleveles, primér forrásanyag alapján dolgozta fel a középpontba állított témát, ezt egészítette ki a vonatkozó szakirodalmi háttéranyaggal.

A dolgozat tárgya a magyar „hitbizományi jog” kezdeteinek a bemutatása,³ tovább-

¹ A szerző, Dr. Peres Zsuzsanna egyetemi docens kutatási területei: az 1848 előtti rendi magánjog, különösen a hitbizományok és a házassági vagyoni jogi szerződések, továbbá a 1848 előtti magyar közigazgatás-történet.

² A magyar „hitbizományi” jog kezdetei (témavezető: Dr. Béli Gábor), Pécsi Tudományegyetem (PTE), Állam- és Jogtudományi Kar (ÁJK), doktori iskola (2009), http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/peres-zsuzsanna/peres_zsuzsanna-vedes-ertekezes.pdf.

³ Ahogyan a szerző értekezésében rámutat, az idézőjel használatának oka, hogy 1687 előtt egy okleveles forrás sem nevezi *fideicommissum*nak latinul, vagy hitbizománynak magyarul az elrendelt

bá – a jogi szabályozás történetén túl – az egyes, 1723-ig Magyarországon alapított hitbizományok elemzése. A feldolgozás kerete a 16. század közepétől (Thurzó Elek országbíró 1542. évi végrendeletétől) a 18. század első harmadáig (1723:50. törvénycikk) terjed.

Érdekes meglátást tükröznek a bevezető fejezetek zárásaként szerepeltetett, a vizsgált jogintézmény „aktualitásáról” alkotott fejtegetések. A szerző a hitbizomány és a 2014. március 15-én hatályba lépett Polgári Törvénykönyv által újonnan szabályozott bizalmi vagyonkezelés összevetéséről értekezve utal a lehetséges hasonlóságokra és különbségekre. Talán a részletekben történő különösebb elmélyülés nélkül is kijelenthető, hogy a bizalmi vagyonkezelés jogintézményének taglalása, különösen egyetemes jogtörténeti és összehasonlító jelleggel, bővebb terjedelmet is megérdemelt volna, akár önálló fejezetben is.

2. A munka első, érdemi egységének tekinthető második fejezet (*Majorátus és fideicommissum Európában a Habsburgok által uralt területeken*) a hitbizomány jogtörténeti előzményeiből válogat, döntően a spanyol, itáliai és német nyelvű területek áttekintésével. A történeti előzmények vizsgálatát feltétlenül indokolja, hogy a hitbizomány idegen eredetű jogintézmény, amely a spanyol hűbérjogból került át, osztrák közvetítéssel, a magyar jogba.

Az elsőként elemzett spanyol „*mayorazgo*” sajátosságainak felvázolása mellett itt kerülnek bemutatásra az itáliai területeken megjelenő „*fedecommeso*”, és a német földön jellemző „*fideicommissum*” sajátosságai. A magyar intézménytörténettel való összefüggés szempontjából indokolt, hogy a mediterrán és német előzményeknél lényegesen nagyobb terjedelemben értekezik a szerző az osztrák örökös tartományokban gyakorlatba vett „*fideicommissum*” és „*majorat*” jellemzőiről, számos okleveles forrást is felhasználva. A fejezet időbeli végpontját a magyar hitbizományi jog „fordulópontjának” számító, 1687-es esztendő jelenti, önkritikusan kihangsúlyozva, hogy a rövid áttekintés elsősorban a magyar szabályozás előzményeit kívánja felvázolni és nem a teljes szabályozástörténet bemutatására vállalkozik.

A spanyol *mayorazgo* egy család feljogosítása meghatározott javak örökös élvezetére, abban való öröklési kötelezettséggel, az alapító okirat szerint meghatározott öröklési rendnek vagy a törvény rendelkezéseinek megfelelően. Már a definícióból is kiténik, hogy a hitbizomány elődjének tekinthető spanyol jogintézményben sajátosan keveredtek a közjogi, magánjogi és öröklési jogi jellegzetességek. A lekötött javak örökös élvezete oszthatatlan javakból állt, az érintett jószágok elidegeníthetlensége és elbirtokolhatatlansága mellett. A spanyol uralkodók közvetítésével a jogintézmény a dél-itáliai területekre is eljutott, ahol termékeny kölcsönhatásba került a római jogi hagyományokkal, majd a Habsburg uralkodók révén terjedt el az osztrák örökös tartományokban is.

A szerző az örökös tartományok vonatkozásában mutat rá arra a meglepő sajátosságra, hogy az említett térségben a szokásjogi szinten létező jogintézmény sza-

kötött öröklési rendet. Az sem állítható, hogy maga a hitbizomány létezett volna korábban. A szakirodalom ebben a körben csak Pálffy Pál nádor 1653. évi végrendeletét tekinti – az 1687:9 törvény-cikket megelőző – hitbizomány-alapításnak (8. o.).

bályozására csak viszonylag későn, I. Lipót 1674. november 2-án életbe léptetett pátensében került sor (a magyar szabályozást alig tizenhárom évvel megelőzve). Az osztrák hitbizományi jogot az itáliai és spanyol előzményeknél jóval nagyobb terjedelemben és mélyebb összefüggéseiben tárgyalja, elsősorban azért, mert a szerző ebben a körben már nemcsak a szakirodalomra, hanem széles körű levéltári kutatásaira is támaszkodhatott. A hitbizományok sajátos „precedensjogának” ilyen megközelítésű feldolgozása különösen szerencsés a jogintézmény kialakulásának szokásjogi jellegére tekintettel. Az elemzés során igazolást nyer, hogy az osztrák hitbizományok birtokosai elsősorban a legfontosabb udvari tisztségeket betöltő családok tagjai és a legmagasabb címek viselői voltak. A hitbizományok alapítása így, alig tagadható módon, legalább annyira szolgálta az uralkodóhoz hű arisztokrácia kialakítását, mint a kitüntetett család tekintélyének megőrzését, a sokszor hangoztatott *splendor familiae* biztosítását. A hitbizományok birtokosai a szerző által idézett esetekben éppen a megszerzett grófi, bárói vagy hercegi címet hagyományozták tovább, élve a hitbizományok adta jogi lehetőségekkel.

Az osztrák hitbizományok sajátosságai (hitbizományi birtokos személye, elidegenítési és megterhelési tilalom, állagfenntartási kötelezettség stb.) – nem meglepő módon – igen sok hasonlóságot mutatnak a Magyar Királyság területén alapított hasonló jogintézménnyel.

3. A szerző a negyedik fejezetben tér rá az értekezés központi témáját jelentő kérdéskörre: a magyar hitbizományi jog kialakulásának, történetének és történeti sajátosságainak ismertetésére. Az összesen négy alpontban kifejtett intézménytörténet részletes tárgyalását megelőzően, külön fejezetben (*A hitbizomány fogalma Magyarországon*) kap helyet a hitbizomány meghatározása és a hitbizomány-definíció egyes fogalmi elemeinek számbavétele. A tematikailag és szerkezeti szempontból is jól elhelyezett fogalomlemező rész jó érzékkel válogat a rendelkezésre álló forrásokból és szakirodalmi feldolgozásokból.

A meghatározások közül elsőként áttekintett, jogtörténeti megközelítés szerint hitbizománynak tekintendő az alapító által, királyi engedéllyel felruházott, meghatározott, kötött öröklési rendnek alávetett, eredete szerinti szerzett jöszág vagy jöszágok összessége, amelyre nézve elidegenítési és terhelési tilalom áll fenn. A szerző rámutat arra, hogy választóvonalat kell húzni az 1687:9 törvénycikket megelőzően keletkezett, talán „hitbizományszerű”-ként titulálható, de hitbizománynak semmiképpen nem tekinthető intézkedéseket tartalmazó oklevelek és az 1687-et követően keletkezett alapítólevelek között.

A törvény keletkezését megelőző időszakban létező hitbizományszerű intézkedésekre, feltehetően az abban foglalt öröklési rend alapján, a latin nyelvű oklevelek egyértelműen a „majoratus” elnevezést használják. A *fideicommissum* kifejezés a feltárt okleveles források egyikében sem fordul elő 1687-et megelőzően. A szerző hangsúlyozza, hogy a majorátus az említett időszakban még nem fordítható hitbizománynak – a szó klasszikus értelmében legalábbis –, minthogy nem is tekinthető annak. Leginkább egy olyan, egyre gyakrabban alkalmazott öröklési rendet jelölt, mellyel az egyes főnemesi családok tagjai éltek vagyonuk megőrzése, pontosabban egy kézben tartása érdekében. Ebben az összefüggésben az öröklési rend

meghatározottsága jelenti az intézmény hangsúlyos részét, és csak mellékes jelentőséggel bírt, hogy az örökhatározó egyébként megtiltja az érintett jószágok elidegenítését és megterhelését az örökösök számára. A mindenkori hitbizományi birtokos csak haszonélvező azzal a kötelezettséggel, hogy a hitbizományi vagyont az eredeti állapotban átadja az őt követő öröklésre jogosultnak.

A számba vett szakirodalmi meghatározások és a törvény szövegében közös fogalmi elemek: a hitbizomány céljaként megjelölt „*pro splendore familiae*”, a családok romlásának megakadályozása végett történő alapítás, és az említett célt szolgáló, speciális öröklési rend megállapítása. A hitbizományok további jellegzetes, ugyanakkor ellentmondásos fogalmi eleme az elidegenítési és megterhelési tilalom volt, amely az ősihez hasonló, sőt annál talán némiképpen szigorúbb kötöttséget eredményezett a hitbizományi vagyont tekintve. Az elidegenítési és terhelési tilalom kezdetben a hitbizományok esetében is relatív volt, hiszen a hitbizományi jószág elidegenítését célzó szerződés nem lett *ipso jure* semmis, csupán megtámadás útján érvényteleníthető, amennyiben a legközelebbi hitbizományi várományos, akinek a jogát az elidegenítés sértette, megtámadta a szerződést jogsérelmére hivatkozva.

A hitbizomány fogalmi elemeit tárgyaló fejezet összességében jól mutatja be a tárgyalta jogintézmény sajátosságait. Az olvasó helyzetét ugyanakkor lényegesen megkönnyítette volna egy rendszerezettebb, tagoltabb fogalomismertetés, amely az egyes szakirodalmi definíciók bemutatása mellett hangsúlyozottabban törekszik a szintetizálásra és ezt a szerkezeti egységek kialakításával is segíti (például az egyes fogalmi elemek mentén kialakított, pontozott alfejezetek szerinti tagolással). Véleményünk szerint indokolt lett volna az egyes, jogtörténet-tudomány körébe tartozó fogalom-meghatározások részletesebb elemzése is (túl a lábjegyzetek szintjén történő ismertetésen).

4. A szerző munkájában többször hangsúlyozza az 1687:9. törvénycikk „választóvonal szerepét” a magyar hitbizományi jog kialakulásában. Ennek figyelembevételével indokolt a hitbizományok történetét tárgyaló részek említett eseménynek megfelelő szétválasztása három fejezetre. A jogintézmény magyar példáit részletesen elemző két, nagy terjedelmű szerkezeti egység (4. *Majorátusok az 1687:9. tc. keletkezését megelőző időszakból*; 6. *A törvényi szabályozást követően 1723-ig alapított hitbizományok*) között ugyanakkor aránytalannak tűnik az 1687:9. törvénycikk keletkezés-történetét bemutató, rövid terjedelmű (mindössze hat oldalnyi), átvezető jellegű fejezet (5. *A hitbizományra vonatkozó 1687:9. tc. keletkezése*). Véleményünk szerint a magyar hitbizományi jog története szempontjából kiemelkedő fontosságú törvényt célszerűbb lett volna az intézményt általánosan bemutató, 3. fejezetben tárgyalni, különösen, hogy az említett fejezet több, a neves törvénycikkkel összefüggő fejtegetést is tartalmaz (például a hitbizomány megnevezésének változásai).

A magyar hitbizományokat bemutató első fejezet az 1687 előtti majorátusok keletkezését tárgyalja. Ehelyütt kerül sor a majorátusokra vonatkozó rendelkezések részletes bemutatására, amelyek céljukat tekintve párhuzamba állíthatóak a hitbizományokkal, de még nem tekinthetők hitbizománynak, csupán „előkészí-

tik a terepet” a jogintézmény magyarországi bevezetéséhez. Hasonlóan az osztrák példákhoz, az alapítók (a Thurzó-, a Pálffy-, és az Esterházy-család tagjai) a majorátusok körében is az ország politikai életének meghatározó szereplői: országos főméltóságok, akik az uralkodóhoz való hűségükkel érdemelték ki, hogy adományokban és egyéb kegyekben részesüljenek. A majorátusok bemutatása széleskörű levéltári kutatásokon alapul, az első magyar „hitbizományok” tárgyalása jól kiemelt, tematikus csomópontok szerinti bontásban történik, kiemelve a legfontosabb fogalmi elemeket, lehetőséget teremtve az összehasonlító jellegű elemzésre.

Az alapító családok történetének ismertetését követően az említett családok hitbizományainak történetén keresztül nyerhetünk mélyebb betekintést a magyar hitbizományi jog elemeibe. A kötött öröklési rendnek alávetett jószágok eredetüket tekintve ebben az időszakban többnyire adományos vagy zálogos természetűek, amelyek később vegyes adomány jellegűek öltöttek. Elvértve fordult elő ingóra majorátus-alapítás, sokkal inkább jellemző, hogy az ingatlanokban található ingókat, egyszerűen csak hozzárendelik a majorátushoz, kiterjesztve arra is az elidegenítési és terhelési tilalmat. Az adományok nagy számát Magyarországon is az indokolhatta, hogy az uralkodók igyekeztek maguk mellett lekötelezni a hozzájuk hűséges nemeseket.

A szerző által vizsgált családok ingatlan vagyontárgyai jogi jellegüket tekintve zálogosak vagy adományosak voltak. A szerzés módjára nézve lehettek zálogkölcson-szerződés biztosítékaként kapott zálogbirtokok, vagy *inscriptio* illetve teljes vagy vegyes adomány útján szerzett jószágok. Az uralkodó többnyire a zálogból vissza nem váltott birtokokat minősítette át adományos jószággá, azon belül vegyes adománnyá. Előfordult olyan eset is, amikor bizonyos korábban zálogos jószág – amelyet az uralkodó a későbbiekben adományba adott attól függően, hogy az adományban meghatározott öröklési rend szerint kik voltak éppen a birtokában –, eltérő jogi jellegű képviselt.

A zálognál tágabb fogalom az *inscriptio*.⁴ Lényege, hogy az arra érdemes személy hűséges szolgálatát földbirtokkal jutalmazták, amely szólhat akár határozott, akár határozatlan időre is, az okiratban szereplő pénzösszeg ellenében. Jellegét tekintve hasonló a záloghoz.⁵ Itt a birtokost megilletik a dolog gyümölcsei és hasznai, továbbá a birtokvédelem. Halála esetére a jószágról visszaváltásig rendelkezhet, de a tulajdonhoz kapcsolódó rendelkezési jog nem illeti meg mindaddig, amíg azt a királytól adományképpen valamilyen jogcímen meg nem szerzi. Az *inscriptio* abból a szempontból hasonlatos az adományhoz, hogy az *inscriptio* útján szerző felet be kell iktatni a dolog birtokába.

A szerző rámutat arra, hogy a zálog, az *inscriptio* és az adomány közül az adomány biztosította a legtágabb jogokat a megadományozottnak. Miután a király az

⁴ A szerző rámutat, hogy a kifejezést magyarra érdemdíjazásnak is szokták fordítani, de az ideiglenes átruházás kifejezés is előfordult már, amely abból a szempontból téves, hogy az érdemdíjazás szólhatott akár örökre is (107. o.).

⁵ A királytól származó *inscriptio* jogi természetét tekintve semmiben sem különbözött a zálogtól, ugyanúgy nem járt nemesítő jelleggel, mint a zálogba adott birtok, még akkor sem, ha az uralkodó adta (107. o.).

adománylevélben mindig meghatározta a jogcímet, melyen a birtokot az adományosnak juttatta, és az adományos az adománybirtokban jogcímes birtokosnak minősült, megillették azok az előnyök, amelyek általában a birtokosokat megilletik, de ezen túlmenően a király engedélyével bizonyos fokú rendelkezési joggal is bírt az adományos jószág felett. A szerző álláspontja szerint különbséget kell tenni az első adományos és az ő örökösei mint birtokosok jogállását illetően, és aszerint, hogy az adományost megillető jogokat a király és a kívülálló harmadik személyek szempontjából vagy a család szempontjából vizsgáljuk.

Az öröklési rend meghatározása és egyéb kikötések elemzése során a szerző jól mutatja meg a közjogi elemekkel átszőtt „hitbizományi jog” és az öröklési jog (végrendeleti öröklés) közötti összefüggéseket. A fenti fejezetben elemzett, majorátus fogalmi körébe tartozó jószágok esetében a kötött átszállási rend meghatározására csaknem kivétel nélkül végrendeletben került sor. A végrendelezők a korszak meghatározó jelentőségű arisztokratái voltak, végrendeleteiket az uralkodó is megerősítette és annak tartalmát jóváhagyta.

5. A munka következő, nagy terjedelmű fejezete az 1687:9. törvénycikket követő hitbizomány-létesítéseket tárgyalja. A törvény megalkotását követően négy család alapított hitbizományt Magyarországon: a Zichy István-seniorátust 1687-ben, az Esterházy Pál-elsőszülettségi hitbizományt 1695-ben, a Szirmay István-majorátus szerinti hitbizományt 1711-ben létesítették, Erdődy György számára pedig III. Károly adományozott elsőszülettségi hitbizományt 1720-ban. Az alapítók mögött álló, valamennyi család esetében elmondható, hogy a korszakban több, fontos országos tisztséget betöltő taggal is dicsekedhettek, és a 17. században váltak az országos politikában is meghatározó jelentőségű szereplővé.

Jól szolgálja az egyes hitbizományok összehasonlításának lehetőségét, a hitbizomány tárgyai szerinti (ingatlanok, ingók) rendszerezés és bemutatás. Különösen tanulságos a hitbizományok öröklési rendjét bemutató fejezetrész, amely a tárgyalt jogintézmény legfontosabb jellegzetességeit foglalja össze az egyes családok példáján. A másodjára tárgyalt Esterházy-hitbizomány öröklési rendje szerint például az alapító Esterházy Pál arra az esetre, ha fiai az ősi jószágon meg akarnának osztozni, eltérve a végrendeletében meghatározott öröklési rendtől, másképpen rendelkezik a szerzett javairól, mint ha a három, általa alapított hitbizományt elfogadják. Az előbbi esetben ugyanis a teljes szerzett vagyont Mihályra hagyja, aki ezt a vagyont *fideicommissumként* fogja birtokolni haláláig, majd azt követően az ő legidősebb fia lesz a jószágok birtokosa, annak halála esetére pedig a jószágok az idősebb szülött unokára szállnak, végül az íz-közelség szerinti legidősebb szülöttre. Amennyiben Mihálynak több fia lenne, a „*primogenitus*” lesz a birtokos, aki fiútestvéreinek fejenként évi kétezer forintot köteles adni tartásukra, a lányok pedig ezer forintot kapnak házasságkötésükig.

Fontos szabályt jelent a hitbizománynak alárendelt jószágok megosztásának, elidegenítésének és elzálogosításának tilalma: a szabályt megszegő birtokosok elveszítik jogaikat (a szabályokat megszegő birtokos jogvesztése ugyanakkor nem érinti a leszármazóinak jogát). Tilos volt a hitbizományhoz tartozó bármely jószágot pénzzé tenni, ebben az esetben az uralkodó jogosult az érintett pénzüsszeget a

kincstár részére elkobozni. Előírás volt az is, hogy csak olyan, arra „alkalmas” személy lehet birtokosa a hitbizománynak, aki római katolikus vallású és hitében élete végéig megmarad.

A szerző a bemutatott hitbizományi szabályokat gazdagon illusztrálja az egyes oklevelekből kiemelt részletekkel, amelyek – sajnálatos módon – csak a lábjegyzetekben kapnak helyet. Tanulságos lett volna bizonyos részleteket – különösen az egyes okiratok meghatározó és máshol is visszatérő, jellegzetes fordulatait – a főszövegben is kiemelni, azokat részletesen is elemezni.

Külön fejezetben kap helyet az 1687:9. törvénycikk magyarázatáról szóló 1723:50. törvénycikk ismertetése (7. Az 1723:50. tc. az 1687:9. tc. magyarázatáról). Az 5. fejezethez hasonlóan itt is okoz némi aránytalanságot a mindössze másfél oldal terjedelmű szöveg külön pont alatti elhelyezése. Az „alapozó”, 3. fejezet keretében történő tárgyalás itt is megfontolható lett volna.

6. A könyv érdemi fejezeteinek sorát a tudományos megállapításokat és következtetéseket tartalmazó Összegzés zárja. A jogintézmény eredetéről megállapítja a szerző, hogy a hitbizomány nem előzmények nélkül jelent meg a magyar jogrendszerben az 1687:9. törvénycikk megalkotásával. A szerző, az általa feltárt oklevelek elemzése során, arra a következtetésre jut, hogy a tárgyalt jogintézmény beépülése a magyar öröklési jogba egy olyan folyamat eredménye, amely a 16. század közepén indult el, és a hitbizományokról szóló törvény becikkelyezésével (pontosabban az 1687:9. törvénycikk magyarázatáról szóló 1723:50. törvénycikk megalkotásával) zárult. 1687-ben egy már régóta meglévő szokásjogi gyakorlatot „öltöztettünk fel törvényi köntösbe”.

A nemesi vagyon oszthatlan megőrzésének célja, továbbá a vagyon elidegenítésének és megterhelésének korlátozása vagy kizárása már 1687 előtt is megfigyelhető a szerző által vizsgált végrendeletekben, amikor az örökhagyó arra törekszik, hogy vagyona további sorsának meghatározásával elkerülje az örökösök közötti esetleges jogvitákat. Mindazonáltal a nemesi vagyon elaprózódástól való megmentésének kívánalma a magyar szokásjogi gyakorlatban nem jelenti azt, hogy a hitbizomány a magyar jogban „*sui generis*” módon kialakuló jogintézmény lett volna. A hitbizomány alapvetően idegen eredetű jogi konstrukció, melynek megjelenését az ország öröklési jogi rendszerében a kor politikai sajátosságai és a rendi berendezkedés indokolták. A 17. század utolsó harmadában ért meg a helyzet arra, hogy ezt, a szokásjogban egyébként már létező, ugyanakkor korántsem elterjedt intézményt törvényi szinten is szabályozza a magyar jogalkotás.

A Függelék keretében összegyűjtött mutatók között szerepeltetett családfák hasznos adalékokkal szolgálnak a könyvben bemutatott magyar családok történetében való eligazodáshoz. Az okleveles forrásokat bemutató Forrásjegyzék – mellett, hogy a szerző kutatómunkáját hitelesen alátámasztja –, lehetőséget teremt más, a témában elmélyülni szándékozó kutató számára is az elemzett dokumentumok tanulmányozására. Lelkiismeretes kutatómunkáról tanúskodik az igényesen összeállított irodalomjegyzék is, ugyanakkor a név-, és helymutató mellett indokolatlannak tűnik a tárgymutató mellőzése.

A könyv nyomdai kivitelezése megfelel a tudományos munkák elé állított, alap-

vető tördelési és tipográfiai kívánalmaknak. A szerző nevének és a könyv címének megjelenítése (fekete-fehér oklevelet ábrázoló könyvborítón fekete betűk) ugyanakkor nem esztétikus. A terjedelmes, tagolatlan, túlszűfolt és meglehetősen apró betűs fülszöveg sem szolgálja megfelelően rendeltetését.

7. Az értekezés meggyőzően és hitelesen igazolja a Bevezetés megállapításait, ebben az értelemben eléri a kitűzött kutatási célokat. Meggyőzően nyer igazolást, hogy a hitbizomány a tradicionális magyar jog külföldi, elsősorban Habsburg hatásra beépült jogintézménye a tradicionális magyar jognak, ugyanakkor mégsem előzmény nélküli a magyar jogtörténetben. A hitbizomány Habsburg uralkodók számára elsődleges célja – az udvarhoz hű, lojális arisztokrácia kialakítása – mellett ugyanakkor számos más „pragmatikus” lehetőséget is magában rejtett. Ezek sorában kiemelten említhetjük a nemesi vagyon forgalomképességének korlátozását, a családi birtokok elaprózódásának megakadályozását, vagy az egyes családfejek számára alakítható sajátos „végrendeleti öröklés” lehetővé tételét. Az említett lehetőségek már a 1687:9. törvénycikk előtt is jelen voltak a hitbizományra „emlékeztető” magyar jogi konstrukciókban, az intézmény egyes fogalmi elemei tehát, még ha maga az intézmény nem is, élő előzményekkel rendelkeztek.

A munka gondos összefoglalása a szerző témában végzett kutatásainak. A források tartalmának egyszerű ismertetése ugyanakkor, véleményünk szerint, túlságosan is terjedelmes, magának a címadó jogintézménynek (illetve a magyar jogtörténet hitbizománnyal összefüggésbe hozható jogintézményeinek) az elemzése, továbbá a rendszerező jellegű bemutatás terjedelmileg és szerkezetileg is háttérbe szorul. Különösen szembetűnő az egyes családok történetének terjengős bemutatása, az életrajzi adatok, birtokszerkezet, genealógia, családtörténet elnyújtott leírása. Feltűnően túlterhelik a szöveget a téma elemző bemutatása szempontjából érintőlegesen jelentőségű adatok és ismeretek (uradalmak helyneveinek felsorolása, rokon kör bemutatása, magánélet-történet stb.). Az olvasóban komoly hiányérzetet kelt, hogy a jogtörténeti és történelmi ismertetések mellett a munka egészében másodlagosnak tűnik az intézménytörténet- és elemzés.

Peres Zsuzsanna *A családi hitbizományok megjelenése Magyarországon* című könyve egy hiteles és lelkiismeretes kutatómunkáról tanúskodó feldolgozás, amely – a szintetizálás és a rendszerezés nehézségei és következetlenségei ellenére is – értékes ismeretanyaggal gazdagítja a hitbizományokra vonatkozó jogtörténeti kutatások szakirodalmát.

Kelemen Miklós*

* PhD, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3.
E-mail: kelemen@ajk.elte.hu.

BÉLI GÁBOR: VÁROSI SZOKÁSJOG AZ ARS NOTARIA ALAPJÁN
(PÉCS: PUBLIKON 2014) 216.

1. A hazai középkorszakot és jogtörténeszeket az utóbbi időben elkényeztetik az évfordulók. Egy-egy jelentős szerző, kimagasló írásos történelmi emlék remek alkalmat nyújt, hogy múltunkról és jelenünkről elmélkedjünk. Béli Gábor 2014-ben megjelent *Városi szokásjog az Ars Notaria* alapján című munkáját Werbőczy István *Hármaskönyvének* az 500 éves (1514/1517), a pécsi egyetem alapításának (1367) a 650 éves évfordulójával vezeti be. Béli Gábor kiemeli, hogy a Tripartitumhoz horde-rejében nem hasonlítható más, sem a 16. századig, sem utána keletkezett honi jogkönyv, valamint a nevezetes évfordulók kapcsán a régebbi múltba visszanyúlva a Magyarországon szerkesztett joggyűjtemények, formuláskönyvek elmélyült vizsgálata tanulságokkal és új tudományos eredményekkel szolgálnak. A mű pontosabb célját Béli Gábor úgy határozza meg, hogy a városok mintáinak elemzésére szorítkozva kíván hozzájárulni a magyar jogtörténet művelőire váró feladat elvégzéséhez, és egyben tiszteleg is a kiváló jogtudós, a száz évvel ezelőtt született Bónis György előtt.

A *Tripartitum* megjelenése előtti századok folyamán született művek közül az első és egyben a legkiemelkedőbb, a gyakorlati jogtanításhoz készült *Ars Notaria*, amelyet szerkesztője a magyar középkor számára oly nevezetes 1351. évben fejezett be. A szerző a fent említett új eredmények sorát nyitja meg az *Ars Notaria* IIC. alfejezetének elemzésével, amely a városi szokásjogot részletezi. Béli Gábor a szövegahagyományozódás és a szerzőség kérdését a Lectori Salutemben és az Előszóban csak érintőlegesen tárgyalja, mégis kellő eligazodást nyújt az olvasónak. A formuláskönyvet Kovachich Márton György a bécsi császári könyvtárban Michel Denis katalógusában megtalált töredékekből összeillesztve 1799-ben hozta napvilágra, két másik mintatárral egyetemben. Kovachich a szerzőt és a keletkezés helyét az egri egyházmegyéhez kötötte, és úgy vélte, hogy a Pécsen alapított *studium generale* számára készült „nyilvános előadásokra.” Ha nem is volt az *Ars Notaria* egyetemre szánt tankönyv, minthogy a magyar szokásjog töltötte ki, jelentőségét éppen a feldolgozott és összegzett honi joganyag adja, húzza alá Béli Gábor. A szerző a továbbiakban rámutat, hogy a mű szerzőségének kérdését, annak azonosítását, az eredeti szerkezet tisztázását, a mű sajátosságainak feltárásával Bónis György már megtette. Béli Gábor a művet is a kitűnő jogtörténész emlékének szenteli, a továbbiakban mégis a szerkesztő kifejezéssel él, tehát a Zala megyéből származó Uzsai Jánossal való azonosítást elveti.

2. Az *Ars Notariát* egy 15. század közepén készült másolat őrizte meg. Bónis György szerkezetrekonstrukciója szerint az I. fejezetet a királyi kúria formulái alkották hiteleshelyi jelentőlevelekkel vegyesen, a II. fejezet további három részre oszlott. A IIA. alfejezet az egyházi bíróságok leveleit tartalmazta, a IIB. a megyékét (a megyésispán vagy vicéje és a négy nemes bírótárs által adottakét), míg a IIC., ahogyan a szerkesztő is előrebocsátotta, kétféle levéladó, a városok (városbíró, esküdtek és többi polgár), valamint a városi, vagyis a szabad plébánosok kiadványait, a III. fejezet a hiteleshelyi okleveleket ismertette, végül a IV. fejezetben a „küldött” levelek kaptak helyet. Béli Gábor könyve a IIC. alfejezet tizennégy titu-

lusának elemzését tartalmazza. A négy fejezetbe rendezett *Ars Notaria* anyagát a szerkesztő a középkori Magyarország írástudóinak szánta hivatásuk gyakorlása kiteljesítéséhez, legyen az a Kancellárián vagy másutt az országban. A mű retorikai és jogi tankönyvnek is készült. Célja az volt, hogy a leendő jegyzőket segítse a legfontosabb levélszerkesztési és jogi ismeretek megszerzésében. A megismertetett joganyag pedig a magyarországi szokásjog volt, amit a szerkesztő a kánonjog mérce-jével mérve több helyütt éles kritikával illett.

Ez a magyar szokásjog egyfajta rendszerezését is elvégző, a tanuló számára a jobb megértés kedvéért magyarázatokkal is kiegészített formuláskönyv egyaránt alkalmas volt arra, hogy nyilvános előadáson felolvassák, és arra is, miképp maga a szerkesztő tanácsolta, hogy a *notarius, studens* ellapozza, utána nézzen a szükséges mintának, és lemásolja, másolva tanulja azokat. A feldolgozott joganyagra, és ezzel együtt kitüntetett figyelemmel arra, hogy az *Ars Notaria*ban közjegyzői iratminta nem kapott helyet, valóban el kell vetni, hogy *studium generale* számára íródott, hogy a Pécsen 1367-ben alapított egyetemen folyó oktatásra szánták volna – állapítja meg Béli Gábor Bónis György nyomán (6–7. o.).

Mivel az *Ars Notaria* formuláskönyvnek készült, szerkesztője arra törekedett, hogy az ismertetett iratmintákból, illetve az iratminta-variációkból lehetőleg kiküszöböljön minden azonosításra alkalmas elemet. A személyeket, legyen az levéladó, vagy a felhozott ügyben érintett peres fél, szerződő fél, nagybíró, megyésispán, eljáró királyi ember, egyházi férfiú, templomnak, egyháznak nevet adó szent, az ABC betűivel vagy a „*talis, tale*” ilyen, olyan szócskákkal jelölte. Ezzel együtt az anonimitás minden esetben nem valósult meg, hívja fel a figyelmet Béli Gábor (9. o.).

3. A szerző a továbbiakban rövid, ám áttekinthető és alapos historiográfiai bevezetőt nyújt az *Ars Notaria*val foglalkozó szerzők és munkák eredményeiről. Az *Ars Notaria*val legmélyebben foglalkozó Bónis György mellett, többek között ismerteti Roszner Ervin, Fejér György, Huszty István, Hajnik Imre, Degré Alajos, Blazovich László és Kubinyi András munkáit,¹ valamint gondolataik, megállapításaik többször visszatérnek a mű egészében.

¹ A teljesség igénye nélkül a legfőbb munkák a következők: Bónis György: „Uzsai János Ars Notariája” *Filológiai Közöny* 1961/3–4. 229–260; uő: „Az Ars Notaria mint retorikai és jogi tankönyv” *Filológiai Közöny* 1963/3–4. 373–388; uő: *Középkori jogunk elemei* (Budapest: KJK 1972); Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története* (Zalaegerszeg: Zala megyei bíróság – Magyar Jogászegylet Zala megyei szervezete 1996); Degré Alajos: „Kártérítés Anjoukori magánjogunkban” in KUMOROVITZ L. Bernát – SZILÁGYI Lóránd (szerk.): *Emlékkönyv Szentpétery Imre születésének hatvanadik évfordulója ünnepére* (Budapest – Pécs: Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó 1938); HAJNIK Imre: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyesházi királyok alatt* (Budapest: MTA 1899); BLAZOVICH László: „A városkönyvek és a soproni Gerichtsbuch” in uő.: *Demográfia, jog és történelem. Válogatott tanulmányok* [szerk. ANTAL Tamás] (Dél-alföldi évszázadok 31.) (Szeged: MNL Csongrád Megyei Levéltára 2013); uő: „A budai jogkönyv és a magyarországi jogkönyvek” in uő.; KUBINYI András: *A magyarországi városhálózat XIV–XV. századi fejlődésének néhány kérdése. Tanulmányok Budapest múltjából XIX.* (Budapest: Budapesti Történeti Múzeum 1972); uő: „Városhálózat a késő középkori Kárpát-medencében” in CSUKOVITS Enikő – LENGYEL Tünde (szerk.): *Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században* (Budapest: MTA ITI 2005); uő: „Városfejlődés a középkori Magyarországon” in GYÖNGYÖSI Márton (szerk.): *Magyar középkori gazdaság- és pénztörténet* [Jegyzet és forrásgyűjtemény] (Budapest: Bölcsész Konzorcium 2006).

Az *Ars Notaria* e műben történő jogtörténeti feldolgozása néhány ponton érezhető segítséget nyújt a rendelkezésre álló okleveles anyag hézagainak kitöltéséhez. A városi levéladás a tatárjárás utáni időktől vált gyakoribbá. Néhány jelentősebb városban a 14. század első harmadától már rendszeres a levéladás. Az ismert városi levelek nagyobb része nagyjából tucatnyi városhoz köthető. Ezek zömmel szerződésekről és más magánjogi ügyletekről készült bevalláslevelek. A városok működésének egyéb tényei többnyire más levéladók, király, nagybírók, hiteleshelyek kiadványaiból deríthetők ki. A városi törvényszék előtt folyó perről a városnak joghatóságot biztosító szabadságleveleken kívül kevés használható forrás áll rendelkezésre a 14. századból.

A városi levéladás új korszaka a városi könyvek megjelenésével vette kezdetét, de ezek csak a 14. század utolsó harmadától tűntek fel, és eleinte jobbára jogügyletekkel kapcsolatos bejegyzések töltötték ki. A legnagyobb hatású magyar városi jogkönyvnek, a budainak a 15. század elején (1403–1404) indult csak meg a szerkesztése. A jogkönyvek anyagából valamelyest visszakereshetők az előzmények, arra azonban nem elegendők, hogy a régebbi városi szokásjogot kellő biztonsággal lehessen rekonstruálni.

Az *Ars Notaria* jelentőségét az adja, hogy az Árpád-kortól a 14. század közepére kiteljesedett „archaikus” városjogot összegzi, kijelölve egyben az 1351. évi dekretummal együtt annak végpontját, és egy új korszak, a városi jogcsaládok virágkora előtt nyitja meg a kapukat – foglalja össze a szerző (12. o.).

4. Béli Gábor két nagy részre és azon belül négy-négy fejezetre osztja művét, amelyet összegző elemzés és végül mellékletek, majd igényes, szabatos angolsággal megírt összefoglaló zár. Az első rész a város hatóságát foglalja magában, amely a 1. Joghatóság és a joghatóságot gyakorló bíró vagy bírók; 2. A magisztrátus; 3. A város pecsétje; 4. A városban működő jegyző; fejezetekből áll. A második rész a város hatósági működését elemzi, 1. A város törvényszéke előtt folyó per; 2. A városi hatóság hiteleshelyi tevékenysége; 3. A szabályalkotó város; 4. Az ügyintéző városi magisztrátus; fejezetek szerinti eloszlásban. Mint látható, a szerző az elemzés során a polgári per mintájára a városi szokásjogot a statika és dinamika mentén osztja fel.

A szerző az *Ars Notaria* mellett rendkívül széles forrásanyagra támaszkodva a pozitivisták történetírás évszázados hagyományát követve, a források maximális tiszteletben tartásával írja le a középkori magyar városi szokásjogot. Ez a módszer a források tiszteletével a lehető legkevesebb teret enged az értelmezésnek, a sejtésnek, a történész képzeletének. Leopold Ranke irányadó útmutatása² alapján a történész szerepe arra irányul, hogy csak azt írja le, ahogyan az valójában történt. (*Wie es eigentlich gewesen.*) Azóta a történetírásban több irányzat (*Annales*-iskola, kvantitatív történetírás, mikro-történetírás, történeti antropológia, hogy csak a legjelentősebbeket említsük³) alakult ki, de a magyar történészek között a leíró, pozitivisták történetírás a mai napig szilárd alapokon nyugszik. Béli

² Leopold VON RANKE: *Geschichte der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1514* (Leipzig: Reimer 1824).

³ Összefoglalóan lásd Ernst BREISACH: *Historiográfia* (Budapest: Osiris 2004); GYURGYÁK János – KISANTAL Tamás (szerk.): *Történetelmélet I–II.* (Budapest: Osiris 2006).

Gábor műve is ennek az irányzatnak a képviselője. Így a források pontos ismertetése, azok felsorakoztatása, összegyűjtése, rendszerbe foglalása kitűnően nyomon követhető a műben.

Az elemzés során Béli Gábor rávilágított, hogy a városokban két bíró, tudniillik a községi előljáró és mellette királyi bíró működése régtől fogva látható. A király által delegált bíró lehetett a várhoz települt városban a vár várnagya éppen úgy, mint a városiak közül kinevezett, vagy más, a városon kívülről hozott, bíraskodási joggal felruházott tiszt. A delegált bírók joghatósága részleges vagy járulékos volt. A részleges joghatóságú városi királybíró a ráhagyott ügyekben korlátlan hatalommal bíraskodott, a járulékos joghatóságú bíró viszont csak a városbíróval közösen járhatott el polgár és mindenki más nagyobb ügyeiben egyaránt, vagy csak azokban a nagyobb ügyekben, amelyek polgár és idegen között keletkeztek.

Azzal, hogy a részleges vagy járulékos joghatósággal eljáró delegált bírónak, illetve idegenek illetékes bírójának megszűnt a városra vagy polgárára nézve minden addig érvényesülő jogosítványa, a város teljes bíraskodási autonómiával rendelkező hatósággá vált, ami ténylegesen a kizárólagos *jurisdictio* elnyerését és gyakorlását jelentette. Formálisan azzal vált általában mindenki felett, minden ügyben eljáró területiális joghatóságú bírósággá a város törvényszéke, amikor pallosjoga elismerést nyert.

A delegált bírók közül kivételes bírói hatalmat a budai (pestújhegyi) rektor gyakorolt. A levéladások alapján a budai rektor a várhegyi polgárok közössége által választott esküdtekkel járt el, olykor úgy, hogy „*vicejude*” is részt vett hatósági tevékenységének gyakorlásában, aki elnevezése ellenére semmi esetre sem tekinthető a rektor helyettesének. Béli Gábor ezzel az állításával és annak meggyőző érvekkel történő alátámasztásával megdönti Kubinyi András ezzel ellenkező nézetét (29. o.).⁴ A *vicejude* voltaképpen a közösség bírója helyett járt el, a közösség bíráját képviselte, jelenítette meg, és mint levéladó, esküdt polgártársaival a közösség nevében bocsátotta ki az általa jegyzett levelet.

Míg a királyi delegált bírók működését királyi elhatározás alapozta meg, voltak olyan a közösség kebeléből választottak, akik a község teljes jogú tagjai által megválasztott városbíró mellett, a bíróval azonos jogosítványokat gyakorolva járhattak el. A városbíró társa minden bizonnyal a megválasztott bíró és a magisztrátus tagjainak közös elhatározásából kapott felhatalmazást arra, hogy a bíróval együtt, vagy akadályoztatása esetén, a bíró helyett éljen a közösséget illető, városbíró által gyakorolt hatalommal.

Az adatok tehát igazolják, hogy a városok egy részében két, a város joghatóságát gyakorló bíró is tevékenykedett. Belső viszonyuk azonban nem ismert. Az azonban biztosra vehető, hogy praktikus megfontolások vezették a várost, illetve a magisztrátust, amikor két bírót állítottak. Ez a megoldás arra szolgálhatott, hogy ha bármi oknál fogva ellehetetlenült a bíró hivatalviselése, fenn lehessen tartani a zökkenőmentes hivatali működést, hiszen bíró „időközi”, hivatali év lejártá

⁴ A nézetre lásd KUBINYI András: „Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig)” in GEREVICH László – KOSÁRY Domokos (szerk.): *Budapest története II. Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1975) 80.

előtti megválasztására nem kerülhetett sor, illetve feltehetően arra is, hogy a bíróra háruló teendőket bizonyos alkalmakkor, vagy ha a szükség úgy kívánta, ésszerűen megosszák. Ott, ahol nem határoztak bírót helyettesítő társról, másik bíróról, a kialakult szokás szerint, esküdt lépett előre. Ez az esküdt az lehetett, akit rendre elsőnek említettek, írtak a bíró után a város leveleiben. Az első esküdt kitüntetett helyzetű volt a magisztrátusban, ahogyan a korábbi bíró, vagy bírók is, akik közül az utoljára leköszönő lehetett akár maga az első esküdt, utána pedig, ha még tagjai voltak a magisztrátusnak, a megelőző hivatalviselés sorrendjében korábban bírói tiszteket viselők következhetnek.

A városbíró volt az egyetlen, aki nem kinevezéssel, hanem a közösség szabadsága alapján, formális választással nyerte el, és töltötte be tiszteit. A városbíró, ha alkalmatlannak bizonyult feladatára, hivatali éve kitöltése előtt akár el is mozdíthatta városa. Tetszés szerint helyettest nem állíthatott magának a bíró. Arról a várossal vagy tanácsa tagjaival állapodott meg, vagy nélküle, maga a magisztrátus határozott személyéről. A városbíró törvényszékén, minthogy *de jure* közbizalom emelte tisztebe, és az őt megválasztó egyetem érdekében járt el éppen úgy, mint a magisztrátus többi tagja, kötve volt bírótársai, az ugyancsak választott városi esküdtek döntéséhez. Ezzel szemben a királyi kinevezés révén bírói hatalommal felruházott tisztek és méltóságviselők mellett működő bírótársak inkább csak a bíró vagy vicéje törvényes eljárása felől őrködtek, minthogy a bíró vagy helyettese belátásától függött, hogy véleményüket figyelembe veszi-e – vonja le a következtetéseket a szerző (178. o.).

Az a perfolyam, ami a városi levélmintákból kibontakozik, a 14. század derekára kifejlődött városi törvényszék előtt indult eljárás általános ismérveit összegzi, hiszen a levélminták és variációik a percesekek olyan szokásos, többnyire állandósult formuláit örökítették meg, amelyet levélszerkesztők sora termelt ki, és adott át nemzedékről nemzedékre. Az *Ars Notaria* városi peres eljárása ennek megfelelően olyan perfolyomot és a pereknek az eljárás menetét befolyásoló körülményekből, a felek megnyilvánulásaiból, szándékából, nyilatkozataiból adódó okszerű kimeneteleit ismerteti meg, amelyek alapvetően megfeleltek a városokban ténylegesen követett szokásos perrendeknek.

A város előtt folyó per más bíróságok eljárási rendjétől néhány ponton jól láthatóan, sőt látványosan eltért. A városi per egyik sajátossága a perbehívás rendjében mutatkozott meg. A polgárt városában lévő lakhelyén (házánál) a város erre rendelt közegei, az alkalmi vagy már állandósult feladat ellátására rendelt poroszló, vagy hirdető, illetve a törvényszék által saját kebelből küldött esküdtek idézték, akik az idézés fogyanatosításakor a nagyobb biztonság kedvéért, vagy mert egyébként eljárásuk nem vezetett volna sikerre, a szomszédokat is értesítették erről. A perbehívásnak poroszló, hirdető küldésével történő intézése még a megyékben is követett szokás szerint a felperes tevékeny közreműködésével zajlott. Ha viszont esküdtekre hagyta a bíróság a perbehívást, akkor már csak a magisztrátus két tagja járt el a felperes részvétele nélkül, akik, mint ahogyan a poroszló és a hirdető is, az idézés fogyanatosításáról, illetve minden azzal kapcsolatos lényegi körülményről a kiküldő hatóságnak tettek jelenést, illetve szolgáltak bizonyásgul.

A város törvényszéke elé idézés ismétlésére nem került sor, minthogy az idézés módozatai alkalmasak voltak arra, hogy alperes a perbehívás törvényes megtörténtéről tudomást szerezzen akkor is, ha az idézés alkalmával nem tartózkodott a lakhelyén, ugyanis háza népe, szomszédjai azt megfelelőképpen tanúsították. Következésképpen, egy városban eredménytelen idézésre nem lehetett hivatkozni, legfeljebb csak arra, hogy az idézés szabálytalan volt. Ezzel szemben minden más bíróság előtt folyó eljárásban, ha nem vezetett eredményre, az idézést többször meg kellett ismételni. Ezek száma attól függött, hogy milyen ügyben, és melyik bíró jelenlétére szólt.

Az alperes az ország szokásjogával egyezően, amikor személyesen vagy képviselője, elsősre akár egyszerű szószólója, utóbb már csak szabály szerint ügyvédlevéllel eljáró prókátora által megjelent, háromféle halasztás bejelentése közül választhatott. Emellett, ha ellenfelével ebben közösen megállapodtak, további halasztásokkal is élhettek, mindaddig, amíg a bíró fel nem szólított az érdemi nyilatkozattételre vagy egyezségkötésre.

A bizonyítás elrendelése az általános szokást követve közbeszólással, bizonyítást elrendelő határozattal történt. A város törvényszéke minden közhitelű, valódi és érvényes okiratot elfogadott, ilyennek számítottak természetesen a saját kiadványok is. Ezzel együtt a bíróság megkövetelhetette tanúk állítását is, ha voltak, azokat, akiket ügyleti tanúkként azonosított a bemutatott oklevél. Törvényszéke előtt a város polgára, ahogyan ezt több szabadságlevél is megállapította, polgártársain kívül, általában csak polgár jogállású idegen, vagyis azonos jogállású nem városlakó tanú vallomásaival bizonyíthatott. Ellenben arról nem adnak bővebb tájékoztatást sem az *Ars Notaria* mintái, sem a városok egykorú írásos emlékei, hogy hány (legalább kettő vagy annál valamennyivel több), a fél mellett bizonyító tanú egybehangzó vallomása alapján fogadta el szokás szerint bizonyítottnak a bíróság az állított tényt. Az azonban okkal feltehető, hogy a bíróság az ügy összes körülményét figyelembe véve állapította meg, hogy hány tanú egybehangzó vallomása alapján fogadta el a bizonyítást.

Mindenesetre az *Ars Notaria* mintáiból az jól kivehető, hogy az országos praxis-tól eltérően a városbíró az eredményes tanúbizonyítás alapján hozta meg székén az ügydöntő határozatot.

Erre enged következtetni az is, hogy a városokban nem folytattak még előleges vagy előzetes, ún. egyszerű tanúvallatást sem, amivel egyébként más bíró előtt a fél keresetét alapozta meg. Az egyszerű tudományvétel, illetve a közbeszólással elrendelt köztudományvétel arra szolgált, hogy ezek „eredményessége” alapján a félnek esküt ítéljen a bíró – összegzi a szerző (179–181. o.).

Az *Ars Notariának* az *appellatio* intézményével kapcsolatos mintái hiánypótlóak. Zsigmond 1405. évi ún. városi cikkei tették általánossá a fellebbezés rendjét a királyi városokra, de ez nem jelentett többet az addigra már kialakult és kiépült rend rögzítésénél. Ugyanakkor a városi cikkek érdemben semmit nem mondanak a fellebbezésről. A dekrétumok rendelkezéseiben emlegetett ítélettel szembeni elégedetlenség sem jelenthetett többet, mint fél évszázaddal korábban, vagyis olyan okot, körülményt, ami miatt a panaszos az ítéletet a bíró törvényszéki eljárása vagy

elfogultsága miatt utasította el. Ahogyan előbb, úgy az 1405. évi dekrétumok idején sem avégre fellebbezett a fél, mert a tényállás megállapítása vagy annak jogi minősítése miatt volt kifogása. A fellebbezés, legalábbis ezt cáfoló bizonyítékok hiányában, továbbra sem volt több perbeli sérelem orvoslása végetti felfolyamodásnál.

Az *Ars Notarián*a a bíró alkalmatlansága miatt kezdeményezett elutasítási eljárása a „fellebbezés” menetének egyetlen ismert, formula szerinti leírása a 14. században, beleértve azt a különös megoldást is, amit a városi minták között ismertett a szerkesztő, midőn befogadó egyház oltalmában nyilatkozta ki a „segítségért” folyamodó a bíróval és egész törvényszékével szembeni elutasítását – vonja le a következtetést Béli Gábor (182. o.).

5. Az *Ars Notarián*ban leírt, minden más bíróságétól különböző, önálló karakterű városi perrend különféle joghatások együtteséből formálódott ki. A királyi privilégium rendelkezései adták az alapot az idegengyökerű szokásjoggal együtt. Mivel az autonóm jogok biztosítását megelőzően király által hatalommal felruházott tisztek joghatósága alá tartoztak a közösségek, és királyi elhatározásból több helyütt később is lejártak részleges vagy járulékos joghatóságú királyi delegált bírók, működésük, különösen a nagyobb ügyek intézésében, érezhető nyomokat hagyott. A levéladás terjedésével és szokásossá válásával a jelentősebb városok hivatali működésében a hiteleshelyi, a szentszéki és a királyi kúriai gyakorlatban kiforrott formulák, minták használata is finomította, formálta a városban bekövetkezett peres eljárás rendjét. A városi jegyző, ha nem is kapott szabad kezét, a városi levelek szerkesztésekor minden kötöttség nélkül nyúlhatott a szokásos mintákhoz – állapítja meg a szerző (182–183. o.).

Az *Ars Notaria* városi perrendje perjogi gyakorlati ismeretek összegzése. Olyan gyakori, szokásos mintákból táplálkozott és épült fel, amelyek többnyire minden levéladó városban előfordultak. Ezt nemcsak néhány levélminta korabeli városi oklevéllel történő összevetése támasztja alá, hanem az is, hogy a levélszerkesztői ismeretek, a levéladás művészetének elsajátítására szolgáltak, és hasznos tudnivalókra is felhívták a figyelmet, amelyek a mindennapi gyakorlatban elengedhetetlenek voltak. Ezzel együtt a városok joghelyzetének számos közös eleme, a jelentős városok szabadságainak király általi engedélyezése újabbak számára, az anya- és leányvárosi, illetve általában a városok és polgáraik között létesült kapcsolatok is feltételezik, ha másért nem, legalább a vagyoni érdekek védelme és a jogbiztonság megőrzése okán, a városok perrendi szabályainak alapvető egyezését.

A városok hiteleshelyi működéséhez felsorakoztatott bevalláslevelek mintái a korabeli városi hatóság előtt élőszóval előadott ügyletekről felvett, egyébként nagyobb számban fennmaradt oklevelekkel összevetve, azon túl, hogy kiváló alapot szolgáltatnak a stílusjegyek vizsgálatához, a bevalláslevelek típus szerinti osztályozásához is jól használhatók a többi, a hiteleshelyek formáinál bemutatott sablonokkal egyetemben, és meggyőzően igazolják azt is, hogy a szerkesztő az általánosan használt formulaelemeket építette be mintáiba. Ezek alapján nem férhet kétség ahhoz sem, hogy mindazok a hiányzó perjogi formulák, amelyeket okleveles emlékeinkben nem lehet fellelni, megfeleltek a követett szokásnak.

A küldött levelek a korabeli kérvényezési kultúra vizsgálatához nyújthatnak hasz-

nosítható anyagot. Ugyanakkor érzékletes képet is festenek a városok és a király, királyi tisztek, valamint magánosok viszonyairól, a város és városiak fogadtatásáról a 14. század közepének társadalmában – írja a szerző (183. o.).

Valójában az *Ars Notaria* a levélszerkesztés tudományának reuke. Városi min-tái azt bizonyítják, hogy a levéladás egyik mellőzhetetlenül fontos színtere a sza-bad város volt. Ezért a városi levéladás kihagyhatatlan a számos szempont figye-lembevételével összeállított városkritériumok sorából. A levéladás a hatékonyabb és ellenőrizhetőbb hivatali működés záloga volt. A város hiteleshelyi tevékenységé-vel a gazdálkodás, valamint a forgalom (a vagyoni jogi ügyletek) biztonságát garan-tálta. A bíraskodási teendők ellátásával kapcsolatos levéladás a peres eljárás törvé-nyességének és rendjének fenntartását biztosította, és nagyban segítette a feleket is jogaik érvényesítésében.

Az *Ars Notaria* IIC. alfejezetének tizennégy címébe sűrített szokásjoga nem a városok szokásjoga, hanem városi szokásjog, a városok szokásjogából kinyerhe-tő közös, pontosabban az általában követett és bevett intézmények rendszerbe fog-lalt anyaga, ami döntő többségében perjogi vonatkozású elemekből tevődik össze, és alkot egy, a nótárius számára követhető perrendet (184. o.).

6. Béli Gábor az *Ars Notaria* városi szokásjogának elemzésével a korábbi, Bónis György által elvégzett általános elemzést meggyőző alapossgal szélesítette. Az *Ars Notaria* kerete adott volt, művével a Szerző egy újabb keretet nyújtott a továb-bi kutatások számára. A pozitivisták történetírói módszer szintén lehetővé teszi azt a keretet, amelyben a városi perjog élettel telik meg. Erre kitűnően alkalmas példá-ul a mikro-történetírás vagy a történeti antropológia. Remélhetőleg a perjogi kere-tekét konkrét jogesetek, azokból levonható általános érvényű igazságok fogják egy további munkában kitölteni. Így többek között jó lenne feltárni, hogy a városi jog és annak formulái miként hatottak az országos jogra. A városi jog a városi identitást hogyan formálta? A jogról való gondolkodás milyen mértékben hatotta át a váro-si polgárok életét? Tisztában voltak-e a hűbéri társadalomtól nagyon eltérő mivolt-ukkal? A városi kiváltságok, különösen a joghatóságot tekintve, milyen mérték-ben segítették elő a büntetőjog kialakulását? Hiszen a város büntető joghatósága a közüldözés alá eső bűncselekményekkel mutat szoros rokonságot, azáltal, hogy a város (csakúgy, mint az állam) büntető hatalma egy adott népesség, közösség terü-leti kizárólagosságán alapuló büntetőhatalmát példázza.

Béli Gábor művével a jogtörténetírás és a magyar középkort kutatók újabb ered-ményekkel gazdagodtak. A szerző munkájával arra hívja fel a figyelmet, hogy a klasszikus dokumentumokon kívül is lehet jelentős forrásokot találni, és azokból a középkorról alkotott tudásunkat bővíteni. Így még sok-sok lehetőség van a forrá-sokban szűkös középkor tanulmányozásában.

Rigó Balázs*

* Tudományos segédmunkatárs, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1053 Budapest, Egyetem tér 1-3.
E-mail: rigo.balazs@ajk.elte.hu.

A SZERKESZTŐSÉGBE ÉRKEZETT KÖNYVEK

Az Állam- és Jogtudomány Szerkesztősége örömmel fogadja a Szerkesztőséghez eljuttatott recenziós példányokat. A beérkezés nem jelenti automatikusan recenzió közlését, de a Szerkesztőség mindent megtesz, hogy a köteteket eljuttassa a megfelelő recenzensekhez. Örömmel várjuk recenzensek jelentkezését is. Határozott vállalás esetén a kért kötetet eljuttatjuk a leendő szerzőhöz. Amennyiben kötetekkel és recenziókkal kapcsolatban bármilyen kérdése lenne, azt az ajtrec@tk.mta.hu címen jelezheti.

EGRESI Katalin: *Az olasz alkotmány. Alkotmánytörténet, alkotmányelmélet, alkotmányos rendelkezések* (Budapest: Gondolat 2013) 306.

FEKETE Balázs – FLECK Zoltán (szerk.): *Tanulmányok a kortárs jogelméletéről* (Budapest: ELTE Eötvös 2015) 343.

HORKAY HÖRCHER, Ferenc – MESTER, Béla – TURGONYI, Zoltán (szerk.): *Is a Universal Morality Possible?* (Budapest: L'Harmattan 2015) 238.

KAJTÁR Gábor: *A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban* (Budapest: ELTE Eötvös 2015) 561.

SZABÓ Sarolta (szerk.): *Bonas Iuris Margaritas Quaerens. Emlékkötet a 85 éve született Bánrévy Gábor tiszteletére* (Budapest: Pázmány Press 2015) 386.

KÖZLÉSI FELTÉTELEK

Az Állam- és Jogtudomány a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetének folyóirata. Fórumot biztosít az állam- és jogtudományi kutatások eredményeit közlő tanulmányoknak és ismertetőket ad közre a közelmúltban megjelent kiadványokról. Az évente négy számot megjelenítő orgánium az akadémiai doktori eljárás szempontjából a magyar folyóiratok számára meghatározott legjobb minősítéssel rendelkezik.

A kétszeresen is anonim lektorálás rendszerében a Szerkesztőség minden közlésre benyújtott kéziratról beszerzi két lektor véleményét. A Szerkesztőség a kézirat befogadásról vagy elutasításáról, valamint a lektori véleményekről (anonimizált formában) tájékoztatást ad a szerzőknek. Ezt követően a szerző a mű hagyományos és elektronikus formában történő közzétételének (más számára történő átengedésének) kizárólagos jogait átruhazza az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetére.

A kéziratok beküldésekor kérjük megadni a feltüntetni kívánt tudományos fokozatot, munkahelyi beosztást, munkahelyet és annak címét, valamint a szerző e-mail címét. A megjelentetni kívánt kézirat terjedelme a tanulmány rovatban minimum egy szerzői ív [40.000 n (karakter)], maximum két szerzői ív (80.000 n), recenzió esetén pedig minimum negyed szerzői ív (10.000 n), maximum egy szerzői ív (40.000 n). A tanulmány rovatban megjelentetni kívánt cikkhez kérjük, mellékeljenek egy maximum 2500 n terjedelmű magyar nyelvű rezümét. A szerkesztőségi irányelvek szerint a folyóiratban megjelenő recenziók röviden ismertetik a mű felépítését és főbb téziseit, elhelyezik azt a szakirodalom kontextusában, utalnak annak újításaira a meglévő írásokhoz képest, valamint – az eredményekre és a hiányszágokra egyaránt rámutatva – értékelik a művet és továbbgondolják a szerző megállapításait.

A kéziratoknak (és az azokban szereplő jogszabályi és jogirodalmi hivatkozásoknak) meg kell felelniük azoknak a formai követelményeknek, amelyeket a folyóirat internetes felületén (<http://jog.tk.mta.hu/ajt>) közzétett útmutató tartalmaz. A recenziók a tanulmányokra irányadó hivatkozási mintát követik, azzal az eltéréssel, hogy az ismertetett mű oldalszámait a főszövegben jelenítendő meg, a következő minta szerint: (28. o.).

A kézirat megküldésével egyidejűleg a szerző köteles nyilatkozni arról, hogy a cikk (magyar nyelven) más orgánumnál még nem jelent meg, és ilyen célból nem is nyújtja/nyújtotta be. A kétszeresen is anonim lektorálás rendszerére tekintettel kéziratukat olyan formában is küldjék el, amelyből kihagyják nevüket, intézményi hovatartozásukat, e-mail címüket, valamint az önazonosító idézeteket és hivatkozásokat (pl. „saját korábbi tanulmányomban lásd bibliográfiai adatok”). A tanulmányokat tartalmazó két dokumentumot (pl. szerzőneve.doc[x], illetve „szerzőneve_anonim.doc[x]”) szövegfájl formátumban kérjük eljuttatni az ajtjan@tk.mta.hu, a recenziókat pedig az ajtrec@tk.mta.hu e-mail címre.

A Szerkesztőség

A BETŰTÍPUSRÓL

Az Állam- és Jogtudomány betűtípusa a Kner Antikva. Ezt a betűtípust a huszadik század elejére jelentős hazai műhellyé fejlődött gyomai Kner-nyomda a tízes évek elején választotta standard betűjének.

A betű eredeti neve Lipcsei Egyetemi Antikva (*Leipziger Universitäts Antiqua*), melyet Kravjánszki Róbert digitalizált, és tiszteletből Kner Antikvának nevezte el. Kner Imre így írt kedvenc betűjéről: „[...] ezt a betűt választottuk tipográfiai stílusként alapjául. Alkalmassá tette erre eléggé semleges karaktere [...] Ennek a betűnek semmi idegenszerű jellege nincs, nagyon alkalmas magyar szöveg szedésére, s teljes, jól kiépített család áll belőle rendelkezésre, amelynek egyes fokozatai eléggé egyenletesen helyezkednek el a papiros síkján.” (Kner Imre: *A könyv művészete*, Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó 1972, 237.)

Ár: 950 Ft.

Évi előfizetési díj: 3800 Ft.